ئایندەی کەرکوک

نەخشە ڕێگایەك بۆ چارەسەری پرسی پارێزگاکە

MERI ئینستیتیوتی
ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بۆ توێژینەوە

ئەیلول ٢٠١٥

مافی بڵاوکردنەوەی ئەو ڕاپۆرتە پارێزراوە بۆ
ئینستیتیوتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بۆ توێژینەوە © ٢٠١٥

هەولێر - هەرێمی کوردستان - عێراق

www.meri-k.org | info@meri-k.org | +964(0)662649690

مێری وەك دامەزراوەیەكی ناحكومی لە فەرمانگەی ڕێكخراوە ناحكومییەكان لە
بەرواری ٢ تەمموزی ٢٠١٣ - بە ژمارە ٨٤٣ك تۆماركراوە.

ئایندەی کەرکوك

نەخشە رێگایەك بۆ چارەسەری پرسی پارێزگاکە

ڕاپۆرتی سیاسی

ئەیلول ٢٠١٥

ئینستیتیوتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بۆ توێژینەوە

جگە لەو شوێنانەی کە ئاماژەیان پێکراوە، بیروبۆچوونەکانی ئەو ڕاپۆرتە ڕەنگدانەوەی بیروڕای ئینستیتیوتی مێری نیە. پێویستە ئاماژەی تەواو بە ئینستیتیوتی مێری بکرێت لەکاتی بەکارهێنانی هەربەشێکی ئەو ڕاپۆرتە.

سەرەتا

ئەو ڕاپۆرتە بەرهەمی کاری توێژینەوەی ئینستیتیوتی مێریە کە بەدرێژایی دوانزە مانگی ڕابردوو لەگەڵ کاراکتەرە ناوخۆییەکانی کەرکوک و لایەنە پەیوەندییدارەکانی دیکە ئەنجامی داوە، ئەوەش وەک هەوڵێک بۆ لەیەکتر نزیککردنەوەی ڕوانگەکان و دۆزینەوەی ڕێگاچارەیەکی سەردەمییانە بەئاراستەی چارەسەرکردنی پرسی کەرکوک، ئەو پرسەی کە دەمێکە گەیشتووەتە بنبەست. پێکهاتە جیاوازەکانی شاری کەرکوک کۆدەنگن لەسەر ئەوەی کە مانەوەی بارودۆخی ئێستای ئەو شارە وەک خۆی، چارەسەر نیە و پێویستە دەست بە پرۆسەیەکی سیاسی نوێ دەست پێ بکرێت.

هیواداریـن ئەو ڕاپۆرتە وەک چوارچێوەیەکی کارلەسەرکردن (ورقة عمل) کاری پێبکرێت و بکرێتە سەرەتایەک بۆ گفتوگۆکردن لەسەر ئایندەی کەرکوک. پێویستە نوێنەرە سیاسییە سەرەکییەکانی کەرکوک پرۆژەیەکی سیاسی نوێ بگرنەبەر چونکە لەکۆتاییدا ئەوانن کە ئایندەی کەرکوک وێنا دەکەن. لەخۆگرتنی ئاراستەیەکی هاوبەش یارمەتیدەر دەبێت بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ بارودۆخی ئاڵۆزی سیاسی و ئەمنی ناو پارێزگایەکە و بۆ ڕێگرتن لە هەر ئەگەرێکی سەرهەڵدانی ناکۆکی لە داهاتوودا.هاوکات دەبێتە هۆی گورپێدانی چارەسەر بۆ گشت پرسە سیاسییەکان لە سەرتاپای عێراقدا.

بەرپرسیاریەتی پرسی کەرکوک کەوتۆتە ئەستۆی سەرکردەکانی کەرکوک، بۆیە دەبێت هەر خۆیان ئەو پرسە بێننە پێشەوە. ئەوەش بەلەخۆگرتنی ڕێکارەکانی دروستکردنی متمانە و لەڕێگەی پەیڕەوکردنی ئاستێکی باشتری پەیوەندی کردن و لۆبیکردن لە نێوان لایەنە پەیوەندییدارەکان دێتەکایەوە. پێویستە ئامانج لە ئەنجامدانی هەریەک لەمانە بەدەستهێنانی چارەسەرێکی ئاشتیانە بێت بۆ پرسی کەرکوک. ئەگەر چارەسەری ئەو پرسە گرنگە لە پارێزگاکەوە سەرچاوەبگرێت، ئەوا ئاستی ویستی سیاسی بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ بارودۆخەکە بەرزتر دەبێت و چارەسەرەکەش هێز و قورسایی زیاتری دەبێت و بە قازانجی گشت لایەک دەشکێتەوە.

ئەو پرۆژەی توێژینەوەیە بەپشتبەستن بە بودجەی ئینستیتیوتی مێری ئەنجامدراوە. لێرەدا، ئینستیتیوتی مێری سوپاسی هەموو ئەو بەڕێزانە دەکات کە ڕازی بوون چاوپێکەوتن و دیداریان لەگەڵدا ئەنجام بدرێت و کاتی بەنرخی خۆیانی بۆ تەرخان بکەن، وە ڕازی بوون زانیاری و شیکار و ئامۆژگاری پێشکەش بکەن. هەروەها ئینستیتیوتی مێری سوپاسی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک دەکات بۆ هاوکاری کردن و میوانداریتی لەکاتی ڕاگەیاندنی ئەو ڕاپۆرتە، وە سوپاسی ستافی ئینستیتیوت دەکات بۆ کاری بێ وچان و خۆنەویستیان لە کاتی ئەنجامدانی توێژینەوەکان و دواتر بەرهەمهێنانی ئەو ڕاپۆرتە.

ناوەڕۆک

١. پێشەکی ٨
٢. کەرکوک: مێژوویەکی پڕ لە تەنگژە ١١
گۆڕانکاریەکانی سنووری کارگێڕی کەرکوک ١٢
گۆڕینی دیموگرافی ١٢
سەرهەڵدانی گرژییەکان ١٤
٣. کەرکوک لە دوای کەوتنی موسڵ ١٦
سنووری نوێ ١٧
ئاوارەکان ٢٠
هەولێر و بەغدا ٢٢
٤. ماددەی ١٤٠: گرفتەکانی جێبەجێکردن ٢٤
ئاساییکردنەوە ٢٤
کێشەی خاوەندارێتی زەویوزار ٢٦
سنووری ئیداری شاری کەرکوک ٢٧
سەرژمێری و مافی بەشداربوون لە دەنگدان ٢٨
ڕیفراندۆم ٣١
سنووری ئیداری دەنگدان ٣١
٥. تێڕوانینی پێکهاتەکان و ڕێگاچارەکان ٣٣
ڕوانگەی پێکهاتەی عەرەبی ٣٥
ڕوانگەی پێکهاتەی تورکمان ٣٧
ڕوانگەی پێکهاتەی کورد ٣٩
٦. دەرئەنجام ٤١
٧. چوارچێوەی چارەسەریەکان و ڕاسپاردەکان ٤٣
پاشکۆکان ٥١
پاشکۆی (ا): ماددەی (١٤٠) لە دەستووری عێراقی فیدراڵ ٢٠٠٥ .... ٥١
پاشکۆی (ب): ماددەی (٥٨) یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراق بۆ قۆناخی گواستنەوە ٥١
پاشکۆی (ج): لیستی ئەو بەڕێزانەی چاوپێکەوتنیان لەگەڵ ئەنجامدراوە ٥٣

١. پێشەکی

دەمێکە زانراوە کە عێراق وڵاتی کۆمەڵێک کێشەی ئاڵۆز و دینامیکیە. یەکێک لە کێشە هەرە ئاڵۆزەکان بریتیە لە ناکۆکی لەسەر شاری کەرکوکی دەوڵەمەند بە نەوت. سەرەڕای پەیڕەوکردنی دەستوور لە ساڵی ٢٠٠٥ و چەندین ڕێکەوتنامەی سیاسی تر، کەچی پرسی کەرکوک هێشتا بەردەوامە و بەبێ چارەسەر ماوەتەوە.

ڕووداوەکانی پارساڵیش، بەتایبەتی لەدوای سەرهەڵدانی لەناکاوی ڕێکخراوی دەوڵەتی ئیسلامی ناسراو بە (داعش) و ئاڵوگۆڕی دەسەڵاتی ئاسایشی لە زۆربەی ناوچە جێناکۆکەکان، بارودۆخێکی نوێی هێنایە کایەوە کە بووە هۆی ئاوەژوو کردنەوەی هاوکێشە سیاسی و ئاسایشی و ئیداریەکان لەو پارێزگایە. چارەسەکردنی پرسی کەرکوک و ناوچە جێناکۆکەکان بە یەکێک لە پرسە هەرە ئاڵۆز و درێژخایەنەکان ماوەتەوە سەرباری ئەوەی چەندین ستراتیژی و نەخشەڕێگا لەلایەن دامەزراوە ناوخۆیی و نێودەوڵەتییەکانەوە پێشکەشکراون.

بەڵام، لەدوای ڕوودانی ئەو گۆڕانکاریە مەزن و بنەڕەتیانەی کە لە ساڵی ٢٠١٤ لەسەر ئاستی ئاسایشی و سیاسی عێراق روویانداوە، دۆزینەوەی دەرفەت بۆ دەستپێکردنی پرۆسەیەکی نوێ بۆ چارەسەرکردنی پرسی کەرکوک بە شێوازێک کە ببێتە مایەی سەرهەڵدانی ئاشتەوایی لە نێوان پێکهاتە جیاوازەکانی شارەکە پێویست و گرنگە. هەڵبەتە گوێگرتن و تێگەیشتنی بیروبۆچوون و ڕوانگەی پێکهاتەکانی نێو کەرکوک زۆر گرنگن، چونکە هەر چارەسەرێک هەڵقوڵاوی نێو خەڵکی کەرکوک بێت زۆر کاریگەرتر دەبێ بۆ بەرجەستەکردنی جۆرە چارەسەرێک کە ئارامی و سەقامگیری بۆ پێکهاتە جیاوازەکانی شارەکە بێنێتە کایەوە. بێگومان دیراسەتکردنی ئەو ڕەهەندانە ڕێخۆشکەر دەبێت بۆ هەڵسەنگاندنی بابەتیانە و ڕەخنەگرانەی پرسی کەرکوک و دەستنیشانکردنی چارەسەری سیاسی شیاو.

هەرچەند شیکردنەوەی ڕێچکە مێژووییەکانی کێشەی کەرکوک ئامانجی ئەو ڕاپۆرتە نیە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە ئاماژە بە چەند فاکتەرێکی گرنگی مێژوویی بکرێت، چونکە مێژوو ڕۆڵێکی کاریگەری لە دروستکردنی بۆچوونی جیاواز لەلایەن کاراکتەرە سیاسیە جیاوازەکانەوە هەبووە، بە شێوازێک کە ئیمڕۆ ئەو بۆچوونانە بوونەتە ناسنامەی لایەنە هەمەجۆرەکان و سەرچاوەی جیاوازیەکان، ئەوەش بە زەقی لە ڕووداوەکانی دوای کەوتنی موسل دەرکەوتوون. لەوانەیە ئەو ڕووداوە بێ هاوشێوانە چارەنووسی شاری کەرکوکیان گۆڕیبێت و چەندین ڕاستی تریان هێنابێتە کایەوە کە پێویستە کاریان لەسەر بکرێت.

هاوکات ڕووداوەکان کێشەی کەرکوکیشیان دیسانەوە هێنایەوە بەرباس. بەڵام، بەهۆی گرژییەکان لە پەیوەندی نێوان حکومەتی هەرێمی کوردستان و حکومەتی بەغدا، پێدەچێت کەرکوک وەک کەرەستەیەک لە دانوستانەکان بەکاربهێندرێت.

ماددەی (١٤٠)ی دەستووری عێراقی میکانیزمێکی بۆ چارەسەرکردنی پرسی کەرکوک دەستنیشانکردوە. بەڵام، لەبەر لێڵ و ناڕوونی ئەو ماددەیە، دەکرێت بەئاسانی لێکدانەوەی جیاواز و پێچەوانەی بۆ بکرێت. سەرباری ئەوەش، ناکۆکی نێوان لایەنەکان لەسەر چەند بڕگەیەکی ماددەکە بووەتە هۆی گەیشتن بە بنبەست.

هەڵبەتە نەبوونی ویستێکی سیاسی ئەوتۆ بۆ چارەسەرکردنی پرسی کەرکوک یەکێکە لە هۆکارە سەرەکیەکانی بەردەوامبوونی کێشەکە، هەر بۆیە دە ساڵ دوای نوسینەوەی دەستوور، پرسی کەرکوک بە نەگۆڕی ماوەتەوە. لەگەڵ ئەوەی کە ئەو دواوادەیەی لە ماددەی ١٤٠ ئاماژەی پێکراوە، واتە کانوونی یەکەمی ساڵی ٢٠٠٧، بەسەر چووە، بەڵام دەکرێت ئەو ماددەیە وەک بنەمایەک بۆ داڕێژتنی چوارچێوەیەکی نوێی چارەسەر کاری پێ بکرێت.

بێگومان ویستی (ئیرادەی) سیاسی و ئامادەیی سەرجەم لایەنەکان بۆ سازشکردن، بە تایبەتی لەلایەن کارەکتەرە لۆکالیەکانی شاری کەرکوکەوە، نهێنی سەرکەوتنی هەر چارەسەرێکە بۆ پرسە گەورەکەی ئەو پارێزگایە. سەرەڕای ئەوەی کە هەموو لایەنەکان درک بەو راستیە دەکەن کە پێویستە کێشەی کەرکوک چارسەر بکرێت، بەڵام لەو نێوەدا کەمترین ویستی سیاسی بەدی دەکرێت بۆ چارەسەرکردنی. بە وتەی پیتەر بارتو "ئەوەی تەرکیزی لەسەرە هەتا ئێستا بەڕێوەبردنی شاری کەرکوکە نەک چارەسەرکردنی."[1]

درێژبوونەوەی باری ئێستای کەرکوک وەک ناوچەیەکی جێناکۆک دەرئەنجامی نوشستی لایەنە لۆکاڵیەکانی کەرکوکە بۆ پێشنیازکردنی ڕێگا چارەیەکی ئەڵتەرناتیڤ کە ڕەچاوی بەرژەوەندی سیاسی و کەلتووری هەموو لایەنەکان بکات. تەنیا بە بەرجەستەکردنی بەرژەوندی تێکڕای لایەنەکان لە هەر نەخشەڕێگایەکدا ئەگەری سەرهەڵدانی چارەسەری نوێ و واقیعی بۆ پرسی کەرکوک دەردەکەوێ.

١- بارتو، پی. (٢٠١٠). ململانێ لەگەڵ یەکپارچەیی دەوڵەتێک: سنووره ناکۆکی لەسەره ناوخۆییەکانی عێراق، کاروباری نێودەوڵەتی، ٨٦ (٦)، ١٣٢٩-١٣٤٣، لاپەڕە ١٢٤٣.

دیارە کە تاوەکو ڕێکەوتنێکی سیاسی نەدۆزرێتەوە سەقامگیری لە کەرکوک نایەتە دی، وە هەر هەنگاوێک لە داهاتوودا بۆ شەرعیەتدان بە پرۆسەکە پێویستی بە کۆدەنگی سیاسی دەبێ. جێی ئاماژە پێکردنە کە تاوەکو ئێستا کاراکتەرە سیاسیەکان تەرکیزیان نەکردۆتە سەر دۆزینەوەی چارەسەر، بەڵکو کۆڵیان داوە و دۆخەکەش گەیشتووەتە بنبەست.

ئەو ڕاپۆرتە پشتگیری لەو بۆچوونە دەکات کە دواخستنی پرسی کەرکوک کێشەی زیاتر دەخوڵقێنێت، بە ئاستێک کەوا ڕەنگە دواتر گەیشتن بە چارەسەر ئەستەم بێت. خۆ لە چەندین کەیسی هاوشێوەی کەرکوک لە جیهاندا هەست بەو ڕاستیە کراوە کە لە کاتی سەرهەلدانی ململانی و ناکۆکی، باشتر وایە کە چارسەرکردن دوانەخرێت، بەڵکو بە لانی کەم پێویستە میکانیزمی چارسەرکردن دەستنیشان بکرێت.[٢] بەو پێیە، پێویستە ئەو پرسانەی پەیوەستن بە چارەنووسی شاری کەرکوک بە زوویی یەکلایی بکرێنەوە، بە تایبەتی ئەگەر ویستی بەرەوپێشچوون بە ئاراستەی گەیشتن بە ڕیفراندۆم و جێبەجێکردنی دەرئەنجامەکانی بەدی کرا. هەڵبەتە ئەوەش پێویستی بەوەیە کە لایەنە لۆکاڵیەکان ڕابەرایەتی لە پرۆسەی یەکتر بەشداری پێکردن بکەن، ئەویش لەڕێی دەستپێشخەری کرداری، وە لەسەر بنەمای سازان و ئاشتەوایی بە جۆرێک کەوا بنەمای چارەسەری درێژ خایەن بنیات بنرێت.

٢- هانویر، ئێڵ. و میلیر، ئێڵ.، ئی. (٢٠١٢). "چارەسەرکردنی کەرکوك: وانەکانی چارەسەرکردنی کێشە نەتەوەییەکان لەسەر زەویوزار"، ڕاند، لاپەڕە ٥٤.

٢. کەرکوک: مێژوویەکی پڕ لە تەنگژە

ئاشکرایە کە مێژووی تازەی کەرکوک توندوتیژی و ناسەقامگیری پێوە زاڵە، و بارودۆخی ناسکی شارەکەش گونجاو بووە بۆ ئاڵۆزکردنی ململانێکان. گرووپە یاخیبووە توندڕەوەکانیش کێشە و گرژی نێوان پێکهاتە ئێتنی (ڕەگەزی یان نەتەوەیی) و ئاینیە جیاوازەکانیان لە کەرکوک قۆستوەتەوە.[٣]

بە بەرزبوونەوەی ئاستی توندوتیژیی بە ڕادەی سەردەمی شەڕی تایفەگەری کە لە ساڵانی ٢٠٠٦-٢٠٠٧ تۆمارکرابوو،[٤] داهاتووی کەرکوک دووبارە خرایەوە بەر باس. هەر لە کۆنەوە کەرکوک لانەی ژمارەیەکی زۆر لە نەتەوەی وەک کورد و تورکمان و عەرەب و ژمارەیەکی تر لە پێکهاتەی دیکە بووە. بە هۆی ئەو دیموگرافیە هەمەچەشنەیەش چەندین بۆچوونی دژبەیەک هەن سەبارەت بە مێژووی کەرکوک، کە ئەوەش خۆی لە خۆیدا بووەتە بەربەست لەبەردەم دۆزینەوەی چارەسەرێکی سیاسی کشتگیر بۆ پارێزگاکە.

لە ئێستادا، چەقی ململانێی سیاسی لەسەر کەرکوک لەسەر کۆنترۆڵکردنی ئیدارە و سنووری جوگرافیای پارێزگاکەیە. تا ئێستا کێشەی کەرکوک بەچارەسەرنەکراوەیی ماوەتەوە سەرەڕای ئەوەی کە دەستووری عێراقی ساڵی ٢٠٠٥ ئاماژەی بە ڕێکارەکانی چارەسەرکردنی پرسی تەواوی ناوچە جێناکۆکەکان لە ڕێی ماددی ١٤٠وە کردوە. ئەو مادده دەستووریە، کە دەبوو پێش کانوونی یەکەمی ٢٠٠٧ جێبەجێکرابوایە، وەک سەرچاوەیەکی ململانێ لە نێوان بەغدا و هەولێر ماوەتەوە. هەرچەندە ماددەی ١٤٠ پرۆسەیەکی سێ قۆناخی بۆ ئاساییکردنەوە و سەرژمێری و ڕیفراندۆم دەستنیشانکردوە، بەڵام چەند گرفتێک سەبارەت بە هەندێک پرسی گرنگی وەکو مافی دەنگدان و سنووری پارێزگاکە و پرسیاری ڕیفراندۆم لەو ماددەیەدا بەدی دەکرێت. سستی ویستی سیاسی و ماددەیەکی دەستووری ناڕوون، وای کردووە کە پرسی کەرکوک بە چارەسەر نەکراوەیی بمێنێتەوە. سەرباری ئەو گرفتانەش، بۆچوونی زۆرانێک ئەوەیە کە هەرچارەسەریەک بۆ پرسی کەرکوک کە لەبەرژەوەندی کوردەکان بێت دەبێتە هەنگاونان بەرەو سەربەخۆیی. کەرکوک خاوەن مێژوویەکی درێژی پڕ لەتەنگەژەیە، بۆیە ناساندن و تیشک خستنەسەر هەندێک لەو خاڵە سەرەکیانە لە مێژووی پارێزگاکە گرنگە. بە چاوپێخشانەوەیەکی خێرای مێژووی کەرکوک دەکرێت بیروبۆچوونەکانی ئێستای پێکهاتەکان سەبارەت بە کەرکوک ڕوون بکرێتەوە.

٣- فێریس، ئی. و ستۆڵتز، کەی. (٢٠٠٨). داهاتووی کەرکوك: ڕیفراندۆم و کاریگەرییەکانی لەسەر ئاوارەبوون. ئینستیتیوتی برۆکینگز، ٣، لاپەڕە ٨.

٤- بڕوانە ”کەرکوك ئاماری قوربانیانی ٢٠١٤ ڕادەگەیەنێت“، ڕووداو، ٢ کانوونی دووەمی ٢٠١٥ بەردەستە لە http://rudaw.net/english/middleeast/iraq/٠٢٠١٢٠١٥

گۆڕانکاریەکانی سنووری کارگێڕی کەرکوک

لەوکاتەوە کە لەسەرەتای سەدەی بیستەم کەرکوک وەکو ناوچەیەکی گرنگی بەرهەمهێنانی نەوت ئەژمارکرا، ئیدی ئەو شارە بوو بە ئامانجێکی گرنگی کۆچکردن. پاش دۆزینەوەی نەوت لە کەرکوک، ژمارەیەکی زۆری کۆچبەران کە زۆرینەیان خێزانی عەرەب بوون، هاوردەکران بۆ ئەو شارە.[٥] ئەوەش دیموگرافیای شارەکەی بەشێوەکی بەرچاو گۆڕی. پاشان پەیتا پەیتا گۆڕانگاریە دیموگرافیەکان لە تەواوی پارێزگایەکە چووە قۆناخێکی تر و سنووری کارگێڕی ئەو پارێزگایەش گۆرانکاری مەزنی بەسەردا هێنرا.

لە ساڵی ١٩٧٢ ناوی پارێزگای کەرکوک گۆڕدرا بە (تەئمیم)،[٦] و دواتر کۆمەڵێک گۆڕانکاری لە سنوورە کارگێڕیەکانی ئەو شارە لە لایەن حکومەتی بەعسەوە ئەنجام درا. بۆ نموونە، لەساڵی ١٩٧٥ ناوچە کوردنشینەکانی چەمچەماڵ و کەلار و کفری لە کەرکوک دابڕێندران. دواتریش توزخورماتوو، کە زۆربەی دانیشتوانی تورکمانن، لە کەرکوک کرایەوە و بە پارێزگای سەلاحەدینەوە لکێندرا. بەمەش ڕووبەری کەرکوک بەشێوەیەکی بەرچاو بچووک کرایەوە. لەساڵی ١٩٥٠ ڕووبەری کەرکوک بیست هەزار (٢٠.٠٠٠) کیلۆمەتری دووجا (کم٢) بوو کەچی لە سەرەتای سەدەی بیست ویەکەم دا ڕووبەری ئەو شارە تەنیا ٩،٦٧٩ کم٢ مایەوە.[٧] مەبەستی سەرەکی لە گۆڕینی سنووری کارگێڕی ئەو شارە بۆ مەرامی سیاسی و کەمکردنەوەی قەوارەی پێکهاتەی کوردی بووە لە شاری کەرکوک. ئەو دەستێوەردانە، کاریگەریەکی گەورەی لە گۆڕینی جۆگرافیای ئەو شارە هەبوو.

گۆڕینی دیموگرافی

جگە لە گۆڕینی سنووری کارگێڕی کەرکوک، حکومەتی عێراق دەستیکرد بە کەمپینی دەرکردن و لابردن و ڕاگوازتن و هاوردەکردنی خەڵک. شایانی باسە گۆڕینی دیموگرافیای کەرکوک دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای ساڵانی بیستەکانی سەدەی ڕابردوو کە بەرهەمهێنانی نەوت لەو شارە دەستیپێکرد، بەڵام کە حزبی بەعس لەڕێگەی کودەتاوە لە ساڵی ١٩٦٨ هاتە سەر حوکم، پرۆسەکە چڕتر کرایەوە و لە ساڵانی هەشتاکان و نەوەدەکان گەیشتە لوتکە.

٥- ناتالی، دی. (٢٠٠٨). گێژاوی کەرکوك، ئیتنۆپۆلەتیکس، ٧(٤)، ٤٣٣-٤٤٣. لاپەڕە ٤٣٤.
٦- "تەئمیم" وشەیەکی عەرەبیە مانای "نیشتیمانیکردن"ە
٧- ئەندەرسۆن، ئێڵ. و ستانسفیڵد، گی. (٢٠٠٩). قەیرانەکان لە کەرکوك: ئیتنۆپۆلەتیکسی ململانێ و سازشکردن. چاپخانەی زانکۆی پینسیلڤانیا. لاپەڕە ٣٠.

بەهۆی سیاسەتی بەعەرەبکردن (تعریب) کە لە لایەن رژێمی سەدام حوسێنەوە بەڕێوە برا، کۆمەڵگای کەرکوک گۆڕانکاری گەورەی بەسەرداهات. پێکهاتەی کورد و تورکمان لە کەرکوک بوونە قوربانی ئەو پرۆسەیە و بەزۆر لەو شارە دەرکران و نیشتەجێی شوێنی دیکە کران. لەو نێوەشدا،چەندین خێزان کە لەنەتەوەی عەرەب بوون، و زۆر جار بە "وافدین" ناوزەد دەکرێن،[8] پارەیان پێ دەدرا (نزیکەی دە هەزار دیناری عێراقی کە بەرامبەر بە سی هەزار دۆلاری ئەوکاتەیە) وەکو هاندانێک بە مەبەستی بارکردن بۆ شاری کەرکوک و نیشتەجێبوون لەسەر زەویە تازە چۆڵکراوەکان.[9]

شاڵاوەکانی جێنۆسایدی ناسراو بە (ئەنفال)، کە لەسەر دەستی ڕژێمی بەعس ئەنجام دران، پەڵەیەکی ڕەشە لە مێژووی عێراق کە تێیدا سەد هەزار بۆ دووسەد هەزار کورد بوونە قوربانی. شایەنی ئاماژە پێکردنە کەلە دوای دروستبوونی ناوچەی ئارامیش (ناوچەی دژەفڕین) لە کۆتایی ساڵی ١٩٩١، پرۆسەی بەزۆر دەرکردن لە پارێزگای کەرکوک، کەکەوتبووە دەرەوەی ناوچەی ئارام، هەر بەردەوام بوو، بە رادەیەک کە هەتا ساڵی ٢٠٠٣یش، نزیکەی هەزار کەیسی دەرکردن لەمانگێکدا ئەنجام دەدرا.[10]

دەستکەوتنی داتا و ئاماری دانیشتوانی کەرکوک بەهۆی ئەو گۆڕانکاریە مەزنانە لە دیموگرافیای ئەو شارە بەشێوەیەکی بەرچاو ئەستەم بووە. هەربۆیە هەتاوەکو ئێستاش سەرژمێری گشتی ساڵی ١٩٥٧ بەیەکێک لە دروسترین ئامار هەژمار دەکرێت. خۆ سەرژمێری تر لە ساڵەکانی ١٩٧٧ و ١٩٩٧ ئەنجامدران، بەڵام، ئەوانە بە باوەڕپێکراو دانانرێن و پشتیان پێ نابەسترێت چونکە لەژێر سەرپەرشتی ڕژێمی بەعس ئەنجام دراون.[11]

ئیتر دەستێوەردانە بەئەنقەستەکەی ڕژیمی بەعس لە دیموگرافیا و سنووری کارگێڕی پارێزگای کەرکوک، بابەتی ئەنجامدانی سەرژمێری ئەوەندەی تر ئاڵۆز کردووە و کە ئێستا یەکێکە لە بابەتە کێشە لەسەرەکان، بە تایبەتی چونکە ئەنجامدانی ریفراندۆم خاڵە بەهێز و لاوازەکانی پێکهاتەکانی شاری کەرکوک دەردەخات. هۆکارێکی تر کە لە ساڵی ٢٠٠٥ بووە بەربەست لەبەردەم ئەنجامدانی سەرژمێری ئەوەبوو کە نەتوانرا بڕیار بدرێت لەسەر ئەوەی ئایا لە پرۆسەکەدا پرسیاری نەتەوە بکرێت یان نەکرێت. بۆیەش ئاماری نوێ سەبارەت بە پێکهاتەی کۆمەڵگاکانی کەرکوک لەبەردەستدا نیە.

٨- "وافد" واتای " هاوردە" دەگەینێت.

٩- ڕۆمانۆ، دی. (٢٠٠٧). داهاتووی کەرکوك. ئیتنۆپۆلەتیکس، ٦(٢٦)، ٢٦٥-٢٨٣، لاپەڕە ٢٦٦.

١٠- هەمان سەرچاوە

١١- ئەندەرسۆن، ئێڵ. و ستانسفیڵد، گی. (٢٠٠٩). قەیرانەکان لە کەرکوك: ئیتنۆپۆلەتیکسی ململانێ و سازشکردن. چاپخانەی زانکۆی پینسیلڤانیا. لاپەڕە ٤٣.

سەرهەڵدانی گرژییەکان

لە دوای ڕووخانی ڕژێمی سەدام حوسێن، پرسی ناوچە جێناکۆکەکان، بەتایبەتی کەرکوک، بووە خاڵێکی ناکۆکی سەرەکی لە نێوان هەولێر و بەغدا. لە سەرەتای ساڵی ٢٠٠٣، گۆڕانکاری نوێ لە ڕێژەی دانیشتوانی شاری کەرکوک رووی دا. لەدوای ئەوەی شارەکە کەوتە ژێر کۆنترۆڵی هێزە کوردیەکان و لە ترسی سەرهەڵدانی توند وتیژی، ژمارەیەک لە خێزانە عەرەبەکان کەرکوکیان بەجێ هێشت.[١٢] لە لایەکی دیکەوە، زۆرێک لە دانیشتوانی کوردی کەرکوک لەگەڵ گەڕانەوەیاندا بۆ ئەو شارە، بۆیان دەرکەوت کە خانووەکانیان لەلایەن خێزانە عەرەبە هاوردەکانەوە ڕووخێندراوبوون یان داگیرکرابوون. بەمەش ژمارەی ناکۆکیەکان لەسەر زەویوزار ڕووی لە زیادی کرد چونکە خێزانە کورد و تورکمانەکان داوای ئەو خانوو و زەویانەیان دەکردەوە کە پێشتر لە دەستیان دابوو. لە زۆر حاڵەتدا، زۆران لەو خێزانانە نەیاندەتوانی بچنەوە سەر شوێنی ڕەسەنی خۆیان، بەڵام بۆ جێکردنەوەی ئاوارەکان هەندێک خێزانی عەرەب بەزۆر دەرکران.[١٣]

بەمەبەستی ڕێکخستنی گەڕانەوەی بەلێشاوی ئاوارەکان، دەسەڵاتی کاتی هاوپەیمانان لە ساڵی ٢٠٠٤ هەڵسا بە دامەزراندنی (دەستەی چارەسەرکردنی کێشەکانی خاوەندارێتی زەویوزار). ئامانجی ئەو دەستەیەش بریتی بوو لە سەرپەرشتیکردنی داواکارییەکانی قەرەبووکردنەوە، کە بەشێک بوو لە پرۆسەی بە پێچەوانەکردنەوەی پرۆسەی تەعریب. بەڵام، ئەو دەستەیە، میکانیزمێکی سستی بەڕێوەبردنی پەیڕەوکرد و دەرئەنجام دەستەکە تەنیا توانی ڕێژەیەکی کەم لەو کەیسە زۆرانە چارەسەر بکات.

پرۆسەی گەڕاندنەوەی خەڵک بەرهەڵستی زۆری بەدوای خۆیدا هێنا و بووە سەرچاوەیەکی نیگەرانی بۆ پێکهاتەی تورکمان و عەرەب. ئەو دوو پێکهاتەیە ڕەخنەی توندیان ئاراستەی دەسەڵاتی کوردی دەکرد بەوەی کە پرۆسەیەکی ناڕێک و بێسەروبەری گەڕانەوەیان پەیڕەوکردوە. پارتە سیاسیە کوردیەکان تۆمەتبارکران بە کارئاسانیکردن بۆ گۆڕینی دیموگرافیای شاری کەرکوک لە بەرژەوەندی لایەنی کوردی، ئەویش بۆ ئەو ئەگەرەی کە لە هەر دەنگدانێکی داهاتوودا، گەڕاندنەوەی ئاوارەکان بە قازانجی پێکهاتەی کوردی بشکێتەوە. ئەوەش لە لایەن بەرپرسێکی باڵای تورکمان ئاماژەی پێکرا و وتی، "ژمارەی دانیشتووانی کەرکوک بەشێوەیەکی بەرچاو زیادیکرد بەهۆی گەڕاندنەوەی کوردەکان".[١٤]

١٢- بڕوانە "عێراق: کوشتن و دەرکردن ڕوو لەزیادبوونە لە کەرکوك" هیومان ڕایتس ووچ، ١٥ نیسانی ٢٠٠٣، بەردەستە لە http://www.hrw.org/news/٢٠٠٣/٠٤/١٤/iraq-killings-expulsions-rise-kirkuk، لە ٤ کانوونی دووەمی ٢٠١٥ سەیرکراوە.

١٣- فێریس، ئی.، و ستۆڵتز، کەی. (٢٠٠٨). داهاتووی کەرکوك: ڕیفراندۆم و کاریگەرییەکانی لەسەر ئاوارەبوون. ئینستیتیوتی برۆکینگز، ٣، لاپەڕە ٩.

١٤- چاوپێکەوتنی ئینستیتیوتی مێری، کەرکوك، ١٩ کانوونی یەکەمی ٢٠١٤.

بێگومان کۆنترۆڵکردنی شەپۆلی گەڕانەوەی ئاوارەکان بۆ کەرکوک کارێکی ئاسان نەبووە لەبەرئەوەی لە دوای ساڵی ٢٠٠٣، خەڵکانێکی زۆر دەستیان بە گەڕانەوە کرد. بەبێ ڕەچاوکردنی هاندەرە سیاسی و کۆمەڵایەتیەکانی پشت گەڕانەوەی ئەو ژمارە ئێجگار زۆرەی ئاوارەکان، پرۆسەکە بە یاسایی ئەژمار نەکرا لەبەر نەبوونی حکوومەتێکی بەتوانا لەو کاتەدا.

بە تێپەربوونی دواوادەی ئەنجامدانی ڕیفراندۆم، لە کانوونی یەکەمی ساڵی ٢٠٠٧، بارودۆخی شاری کەرکوک وردە وردە خراپتر بوو. لایەنە یاخیبووەکان فرە ئاینی و فرە نەتەوەیی پارێزگای کەرکوکیان بەگونجاو زانی بۆ زیادکردنی توندوتیژی مەزهەبی. هەربۆیە لەساڵی ٢٠٠٧ کەرکوک بووە چەقی ململانێ و ژمارەی قوربانیە سڤیلەکان گەیشتە بەرزترین ئاست لەوەتەی جەنگی دوەمی کەنداوەوە.[١٥]

کەرکوک تەنیا شارێکی دەوڵەمەند بە نەوت نیە، بەڵکو بووەتە سیمبۆڵێک بۆ هەر سێ پێکهاتە سەرەکیەکەی شارەکە کە بۆ مەبەستی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری بەکار دەهێندرێت. لەوەش زیاتر، ئەو سیمبوڵە وەکو پێوەرێکی تایبەتمەندێتی هەر یەک لەو پێکهاتانە بەسەریەکدا بەکاردەهێنرێت. لەم حاڵەتەشدا، کاتێک کە سیمبولەکان دەبنە نیشاندەری بەها و قورسایی کۆمەڵگاکان، سازشکردن لەسەریان کارێکی زۆر قورس دەبێت.[١٦]

لە دوای ئەو گۆڕانکاریە مەزنانەی کە لە حوزەیرانی ساڵی ٢٠١٤ لە سەرانسەری عێراق ڕوویاندا، پشێوی لە پەیوەندی نێوان پێکهاتە جیاوازەکانی کەرکوک ڕووی لە زیادبوون کرد. پێویستە ئەوە بوترێت کە کێشەی کەرکوک بچووککراوەی کێشەکانی عێراقە و چارەسەرکردنی دەوەستێتە سەر پاراستنی ئاستی متمانە و هاوکاری لە نێوان پێکهاتە جیاوازەکانی پارێزگاکە. بەڵام، لەوانەیە ڕووداوەکانی ساڵی ٢٠١٤ بەشێوەیەکی بنەڕەتی داهاتووی کەرکوکی گۆڕیبێت.

١٥- ٨٣٦ قوربانی سیڤیل بەگوێرەی www.iraqbodycount.org، لە ١٠ کانوونی دووەم ٢٠١٥ سەیرکراوە.

١٦- دەیڤید ڕۆمانۆ، داهاتووی کەرکوك ئیتنۆپۆلەتیکس، ٦(٢٦)، ٢٦٥-٢٨٣، لاپەڕە ٢٧١.

٣. کەرکوک لە دوای کەوتنی موسڵ

تەشەنەکردنی چەکدارانی دەوڵەتی ئیسلامی لە عێراق و شام (داعش) لە حوزەیرانی ٢٠١٤ بۆ ناوەوەی عێراق، بووە هۆی شلەژانێکی بێ پێشینەی دینامیکیەتی ناوخۆی عێراق.

لەمیانی کشانەوەی بێشوماری سوپای عێراق، رێکخراوی داعش توانی لە ١٠ی حوزەیرانی ئەو ساڵە کۆنترۆڵی دووەم شاری عێراق (شاری موسڵ) بکات. دوابەدوای وەدەستهێنانی سەرکەوتنێکی وا سەرسوڕمێن، چەکدارانی دەوڵەتی ئیسلامی ڕوویان کردە ناوەڕاستی عێراق و چەندین شاری ستراتیژی تریان داگیر کرد، ئینجا چەندین ناوچەی فراوانی دیکەیان بە درێژایی شاری دیالە لە ڕۆژهەڵاتی عێراق هەتا ناوچەکانی نزیک حەلەب لە ڕۆژئاوای سوریا کۆنترۆڵ کرد. بەوپێیە، لە ماوەی تەنیا دوو هەفتەدا ڕووبەرێکی زۆری عێراق کەوتە دەست دەوڵەتی ئیسلامی و هێزە ئەونییەکانی عێراقیش تووشی شکستێکی تەواوەتی بوون و بەغدا کەوتە سەر لێواری کەوتن. ئیتر ئامادە بوونی داعش لە ئەنبار، نەینەوا، سەلاحەدین، دیالە، کەرکوک، بابل و بەغدا، ڕوون و ئاشکرا بوو.

بەڵام بارودۆخەکە لە هەرێمی کوردستان بەجۆرێک لە جۆرەکان جیاواز بوو، هەر لەگەڵ پەلهاوێژی چەکدارانی داعش بەرەو باشوور و دارمانی هێزە ئەونیەکانی عێراق، هێزە ئەونیەکانی کوردستان پێشڕەویان بۆ ناوچە جێناکۆکەکانی نێوان هەولێر و بەغدا کرد، واتە ناوچەکانی ژێر ماددەی ١٤٠.

بۆ کورد، کۆنترۆڵکردنی ناوچە جێناکۆکەکان لە لایەن هێزەکانی پێشمەرگەوە تەنیا قۆستنەوەی دەرفەت نەبوو، بەڵکو پێویستیەک بوو، چونکە هێزە ئەونیەکانی عێراق ڕووبەرێکی فراوانی ناوچە جێناکۆکەکانیان بەبێ بەرگری بەجێهێشت. ئیتر لەو کاتەدا چەکدارانی داعش دەستیان کردبوو بە کۆنترۆڵ کردنی چەندین شار و شارۆچکە، هەربۆیە بەرپرسیارێتی پاراستنی ناوچە جێناکۆکەکان کەوتە ئەستۆی لایەنی کوردی. هێزەکانی پێشمەرگەی کوردستان بە ڕەزامەندیەکی ناوەرۆکیی (ضمني) حکومەتی بەغدا و بەشێوەیەکی کاریگەر ئەو بۆشاییەیان پڕکردەوە کە لەدوای چۆڵکردنی هێزە ئەونییەکانی عێراق بەجێمابوو.

سنووری نوێ

بارووذۆخی دوای حوزەیرانی ٢٠١٤ بووە مایەی دروستبوونی سنوورێکی نوێ بەدرێژایی هەزار و پەنجا (١،٠٥٠) کم. تەنیا پەنجا (٥٠)کم لەو سنوورە نوێیە لەلایەن هێزە ئەونیە عێراقیەکانەوە دەپارێزرا. ئەوەی مابوو دەیکردە هەزار (١٠٠٠)کم لەلایەن هێزە ئەونیەکانی کوردستان پارێزگاری لێدەکرا. بەگوێرەی ووتەکانی ئەویندراری گشتی وەزارەتی پێشمەرگە، "هێڵێکی ستراتیژی نوێ دروستکراوە و ئەو ناوچانەی کە هێڵەکە لەخۆی دەگرێت بریتین لە نەفتخانە، خانەقین، جەلەولا، سەعدیە، قەرەتەپە، باشوور و ڕۆژئاوای دوزخورماتوو لەگەڵ ڕۆژئاوای کەرکوک. ئەوەش سەرەڕای ناوچەکانی دیبەگە، مەخموور و تا دەگاتە فیشخابوور. ئەو هێڵە ١٠٥٠ کیلۆمەتریە لەلایەن هێزەکانی یەکەی ٧٠ و ٨٠ ی هەرێمی کوردستان و یەکەکانی فریاکەوتنی خێرا و ئاسایش و زێرەڤانی بەرگری لێدەکرێت. لەماوەی چەند ڕۆژی ڕابردوودا هێزەکانی پێشمەرگە هەڵساون بە شوێنگرتنەوەی گشت ئەو ناوچانەی کە سوپای عێراق چۆڵیکردوون کە ئەو ناوچانەی هێزە هاوبەشەکان بەرگریان لێدەکرد، دەگرێتەوە". [١٧]

کەرکوک بەدەر نەبوو لەو شەڕەی کە بەرۆکی عێراقی گرتووە. هێزە ئەونیەکانی عێراق شوێنەکانیان لە پارێزگاکە چۆلکرد و ئەو شارە ستراتیژیە و سامانە نەوتیەکەیان بەبێ پارێزگاری بەجێهێشت. هێزەکانی ئۆپەراسیۆنی دیجلەش، کە لەژێر فەرمانی ڕاستەوخۆی سەرۆک وەزیرانی ئەوکات (نوری مالیکی) بوون، لە کەرکوک کشانەوە.

هێزەکانی دیجلە، کە لە بەرواری ٣ ی تەمموزی ٢٠١٢ پێکهێنرا و لە چەندین بەشی ناوچە جێناکۆکەکان بڵاو بووبوونەوە، لەژێر فەرماندەی فەریق ڕوکن (عەبدولئەویر زەیدی) بوون، کە پێشتر فەرماندەی گشتی هێزەکانی دیالەی پێ سپێردرابوو. هێزەکانی دیجلە پێشتر لە کەرکوک و دیالە و سەلاحەدین ئامەدەبوونیان هەبوو، بەڵام، ئەنجوومەنی پارێزگای کەرکوک ئامەدەبوونی ئەو هێزانەی لە قەزای کەرکوک ڕەتکردەوە.

١٧- وەزارەتی کاروباری پێشمەرگە، "فەرماندەیی ئۆپەراسیۆنی دیجلە لە کەرکوك پاشەکشە دەکات"، لە ٢٤ تشرینی دووەم ٢٠١٤ سەیرکراوە.،
٥١٧٠١=a&١٢=l&٠٤٠٠٠٠=http://www.krg.org/a/d.aspx?s

نەخشەی ژمارە ١: ناوچەکانی ژێر کۆنترۆڵی پێشمەرگە بەرلە حوزەیرانی ٢٠١٤

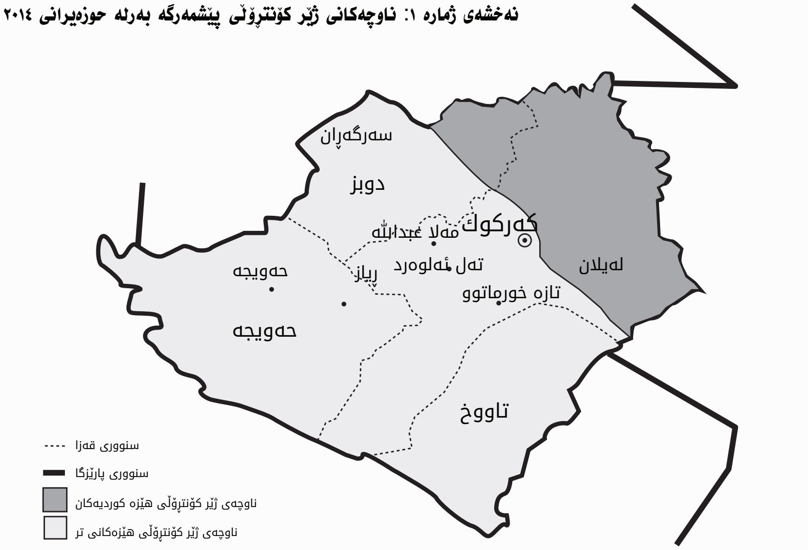

© ئینستیتیوتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بۆ توێژینەوە ٢٠١٥

نەخشەی ژمارە ٢: ناوچەکانی ژێر کۆنترۆڵی پێشمەرگە لەدوای حوزەیرانی ٢٠١٤

© ئینستیتیوتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بۆ توێژینەوە ٢٠١٥

* ئەو نەخشەیە دروستە بەشێوەیەکی نزیکەیی تا بەرواری کانوونی دووەمی ٢٠١٥

لـە پارێـزگای کەرکـوک، هاوشـێوەی ناوچـە جێناکۆکەکانـی دیکـە، هێـزە ئەونیەکانـی کوردسـتان توانیـان ئـەو بۆشـاییە پڕبکەنـەوە کـە لـە کشـانەوەی هێـزە ئەونیەکانـی عێـراق دروسـت ببـوو. هەڵبەتـە تێکـڕای پارێـزگای کەرکوک لە ژێـر کۆنترۆڵێ هێزەکانی پێشـمەرگە نەبـوو، بەڵکـو لـە ١٠ی حوزەیـران، چەپۆکـی دەوڵەتـی ئیسـلامی گەیشـتبووە حەویجـە و ئەلـزاب و ڕیـاز و عەباسـی، دواتـر ناوچەکانـی وەک مـەلا عەبدوڵـلا و تەلـوەرد بوونـە شـانۆی شـەڕێکی سـەخت. تاوەکـو ئێسـتاش، پارێـزگای کەرکـوک دوولەتـە، بەشـێوەیەک کـەوا حەویجـە و ناوچەکانـی باشـووری پارێزگاکـە کەوتوونەتـە ژێـر دەسـتی داعـش و شـاری کەرکـوک و بەشـی ڕۆژهەڵاتـی پارێزگایەکـە کەوتونەتـە ژێـر دەسـتی پێشـمەرگە. بـەو پێیـە، نزیکـەی ٤٥٪ ی ڕووبـەری کەرکـوک هێشـتا نـە لەژێـر دەسـتی پێشـمەرگەیە و نـە لەژێـر کۆنتـڕۆڵـی هێزەکانـی ئەمنـی عێراقدایـە (بڕوانـە نەخشـەی ژمـارە ٢).

پێـش حوزەیرانـی سـاڵی ٢٠١٤، سـنوورێکی سـەربازی دیفاکتـۆ لـە پارێـزگای کەرکـوک هەبـوو. بەرزاییەکانـی کانـی دۆمـڵان وەک سـنوورێکی سروشـتی بـوو لەنێـوان هێزەکانـی پێشـمەرگە و هێـزە ئەونیەکانـی عێـراق (سـەیری نەخشـەی ژمـارە ١ بکـە). هیـچ هێزێکـی ئەمنـی فیدراڵـی نەیدەتوانـی بـۆ باکـووری ڕۆژهەڵاتـی ئـەو هێڵـە سـنووریە بپەڕێتـەوە و هێزەکانـی پێشـمەرگە کۆنتـڕۆڵـی ئـەو ناوچەیـان دەکـرد. ئیتـر ناوچـەی "کانـی دۆمـڵان ببـووە ناوچـەی قەدەغەکـراو".[18]

بابەتـی کۆنتـڕۆڵکردنـی کەرکـوک لەلایـەن کـوردەوە بەسـانایی لـە باشـووری عێـراق تێنەپـەڕی. هـادی ئەلعامـری، فەرمانـدەی لیواکانـی ڕێکخـراوی (بـەدر) لـە کۆنفرانسـێکی ڕۆژنامەوانیـدا لـە شـاری کەرکـوک ووتی، "پێشـمەرگە تەنیـا بـە مۆڵەتـی حکومەتـی بەغـدا لـە کەرکـوک دەمێنێتـەوە".[19]

لـە داهاتـوودا بارودۆخـی ئەمنـی و چۆنیەتـی پاراسـتنی کەرکـوک زۆر گرنگـە بـۆ بەرقەراربوونـی سـەقامگیری لـەو شـارە. وە پێویسـتە ئامادەبوونـی بەردەوامـی هێزەکانـی پێشـمەرگە لـەو شـارە لـە ڕێگـەی ڕێکەوتنێکـەوە لـە نێـوان هەولێـر و بەغـدا بـە فەرمـی بناسـرێت. بـەم جـۆرە گرژییـەکان کـەم دەبنـەوە و بارودۆخێکـی سـەقامگیر لـە کەرکـوک فەراهـەم دەبێـت. شـایەنی ئامـاژە پێکردنـە کـە وەزیرێکـی پێشـووی حکومەتـی عێراقـی ئاشـکری کـرد، سـەبارەت بـە بـاری ئاسایشـی ئـەو شـارە کـە ئێسـتا کـورد کۆنتڕۆڵـی کـردوە، بـەڵام ئـەو کۆنتـڕۆڵ کردنـە چوارچێـوەی یاسـایی نیـە".[20]

١٨- مایکل نایتس و ئەحمەد عەلی. "کەرکوك لە قۆناغی گواستنەوە: دروستکردنی متمانە لە باکووری عێراق"، ئینستیتیوتی واشینگتۆن، ڕاپۆرتی سیاسی ژمارە ١٠٢، (٢٠١٠)، لابەڕە ٩.

١٩- هادی ئەلعامری، کۆنگرەی ڕۆژنامەوانی، کەرکوك، ٢ کانوونی یەکەمی ٢٠١٤

٢٠- چاوپێکەوتنی ئینستیتیوتی مێری، هەولێر، ٢٧ ئابی ٢٠١٤.

هەرچەندە لە ڕووی سیاسییەوە زۆر ئەستەمە بۆ بەغدا ئەو بارودۆخەی ئێستا بەڕێوە ببات، بەڵام ڕێکەوتنی فەرمی بۆ بەردەوامی پێشمەرگە لە پارێزگای کەرکوک ئامادەیی بەغدا پیشان دەدات بۆ ئەوەی لە داهاتوودا ڕیگەنەدات بەغدا و هەولێر سەبارەت بە کەرکوک بگەنە بنبەست. هەر جۆرە ڕێککەوتنێک لەسەر ئامادەبوونی هێزەکانی پێشمەرگە بکرێت پێویستە پەیوەستبوونی هەردوولا بەهێشتنەوەی کەرکوک وەکو ناوچەیەکی داماڵراو لە جموجۆڵی سەربازی لەخۆبگرێت.

ترس و نیگەرانی بەغدا بەرامبەر بە کەرکوک ئەوەیە کە هەر دەستکەوتێکی لایەنی کوردی لەو شارە وەدەستی بێنێ بە هەنگاونان بەرەو سەربەخۆیی ئەژمار دەکرێت. جێی باسکردنە کە لە حوزەیرانی ٢٠١٤ سەرۆکی هەرێمی کوردستان مەسعوود بارزانی ئاماژەی بەوەدا کە کورد لەوانەیە ڕیفراندۆم لەسەر سەربەخۆیی لەماوەی چەند مانگێکی ئایندەدا ئەنجام بدات. دوای کەوتنی موسڵ بە ماوەیەکی کەم، سەرۆکی هەرێم سەردانێکی سیمبولی بۆ کەرکوک ئەنجام دا، ئەویش بۆ نیشاندانی گرنگی ئەو شارە بۆ کورد.

بەڵام، بانگەشەی سەربەخۆیی بەهۆی کاریگەریە ئابووری و ئەونییەکانی دوای کۆنترۆڵکردنی ئەو ناوچە نوێیانە کز بوو. لە مانگی ئاب، قەیرانی شنگال و مەسەلەی بەرپرسیاریەتی و کاریگەری کۆنترۆڵکردنی ناوچەیەکی بەرفراوانی ئەوتۆ، بانگەشەکانی سەربەخۆیی هەڵپەسارد. لە کەرکوکیش گرانی و زەحمەتی ئەرکی کۆنترۆڵکردن و پاراستنی ئەو ناوچانە درکی پێکرا. تەنیا لە حوزەیران تاوەکو تەمموزی ساڵی ٢٠١٤، لە پارێزگای کەرکوک سیوسێ (٣٣) پێشمەرگە گیانیان لەدەست دا و ٩٨ی دیکەش برینداربوون.[٢١]

ئاوارەکان

شەپۆلی گەورەی ئاوارەکان یەکێک بوو لەو ئەرکە گەورانەی کە پێویست بوو لە ئەستۆ بگیردرێت. لە ١٠ ی حوزەیرانی ساڵی ٢٠١٤ بەولاوە، هەرێمی کوردستان ڕووبەڕووی چەندین شەپۆلی ئاوارەکان بووەوە کە بەدوای پەناگە لە ناوچەکانی ژێر کۆنترۆڵی کورد دەگەڕان.

٢١- جۆل وینگ، ” قوربانیەکانی گەڕانەوەی کوردە عێراقییەکان بۆ ناوچە جێناکۆکەکان“، ١٨ تەمموزی ٢٠١٤، http://musingsoniraq.blogspot.com/٢٠١٤/٠٧/costs-of-iraqs-kurds-moving-into.html، سەیرکراوە لە ٥ تشرینی دووەمی ٢٠١٤.

پارێزگای کەرکوک لە شەپۆلی ئاوارەکان بەدەر نەبوو، پێشتریش بەهۆی قەیرانی شاری ئەنبار ژمارەیەکی زۆر ئاوارەی لەخۆگرتبوو. بەگوێرەی ڕاپۆرتەکان، تاوەکو نیسانی ٢٠١٤ نزیکەی١٢٧٨٠ ئاوارە لە شاری کەرکوک نیشتەجێ کرابوون.[٢٢] ئەو ژمارەیە بەرزبوونەوەیەکی یەکجار زۆری بەخۆیەوە دیووە، بەجۆرێک (ڕێکخراوی نێودەوڵەتی کۆچبەران) لە کانوونی دووەمی ٢٠١٥ ئاماژەی بە تۆمارکردنی کۆی گشتی ٢٣٨٧٧٦ ئاوارە کرد لە پارێزگای کەرکوک. لەوانە، ٩٤٧٨٢ کەسیان لە پارێزگای سەلاحەدینەوە هاتبوون، کە ئەوکات ببوە شوێنی پێکدادان بەتایبەتی لە ناوچەکانی تکریت و بێجی. جێی ئاماژە پێکردنە کە کەرکوک ژمارەیەکی ئێجگار زۆر ئاوارەی لە خۆگرتووە، بە ئاستێک کەوا ژمارەیان گەیشتە ١٥٧٤٧٦ کەس، لەوانە ٤٠٠٨٠ کەس لە باڵەخانەی تەواو نەکراوە و چادرگەی نافەرمی دەژین.[٢٣]

هەڵاوسانی ژمارەی ئاوارەکان لە کەرکوک بەدرێژایی ساڵی ٢٠١٤، نیگەرانی ئاسایشی لێکەوتەوە. ئەو نیگەرانیانە بریتی بوون لەگومانکردن لە دزەکردنی کەسانی توندڕەو لەگەڵ ئەو خەڵکانەی کە لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی داعش بەرەو کەرکوک هەڵدێن. لەلایەکی تریشەوە، لە پارێزگای کەرکوک وە بەتایبەتی لە ناوشاری کەرکوک، مەترسی لە بوونی شانەی نوستوو هەیە. دەشێت بوترێت کە ڕەنگە شەری داعش پەیوەندیە لیکترازاوەکەی نێوان پێکهاتە جیاوازەکانی شاری کەرکوک زیاتریش بشەڵەقێنی و درزی لەوە گەورەتر دروست بکات، چونکە زۆرینەی چەکدارانی داعش لە پێکهاتەی عەرەبی سوننەن. ئەوەش ڕەنگە لە کەرکوک ببێتە هۆی دروستبوونی ڕق و کینە بەرامبەر بە پێکهاتەی عەرەبی سوننە.[٢٤]

پێکهاتەی دیموگرافی هەمەچەشنی کەرکوک گرنگیەکی ستراتیژی هەیە بۆ دەوڵەتی ئیسلامی، چونکە پاش ئەوەی چەکدارانی داعش لە دیالە دەرکران و بەرەو باکوور هەڵکشان، تەرکیزیان کردە سەر پارێزگای کەرکوک بۆ ئەنجامدانی توندوتیژی. هەڵبەتە سەرکەوتنی ئەو ڕێکخراوەش لە عێراق پەیوەستە بە تواناکانی لە بەکارهێنانی بارگرژیە کۆمەڵایەتیەکان بە قازانجی خۆی. بۆیە واپێدەچێت کە هەمان شت لە کەرکوک ئەنجام بدات.

٢٢- ڕێکخراوی کۆچی نێودەوڵەتی، "پرۆفایلی پارێزگای کەرکوک ٢٠١٤"، سەیرکراوە لە بەرواری ٣ی کانوونی دووەمی ٢٠١٥. www.iomiraq.net/file/٨٩٤/download?token=rKiVr٠xA

٢٣- ڕێکخراوی کۆچی نێودەوڵەتی، " خشتەی بەدواداچوونی ئاوارەکانی ڕێکخراوی کۆچی نێودەوڵەتی"، لە بەرواری١ی شوبات ٢٠١٥ سەیرکراوە. http://iomiraq.net/dtm-page

٢٤- پێویستە ئەوە بزانرێت کە ژمارەیەکی بەرچاو لە شەرکەڕی 'ناعەرەب' بەشێوەیەکی چالاک لەنێو پێکهاتەکانی دەوڵەتی ئیسلامی دا هەن

هەولێر و بەغدا

بارودۆخی پەیوەندی نێوان هەولێر و بەغدا بەهەستیاری ماوەتەوە. سەرەڕای ئەوەی کە بەغدا لەسەرەتادا، ڕازی بوو بە بڵاوبوونەوەی هێزەکانی پێشمەرگە لە پارێزگای کەرکوک، بەڵام ئەو کۆنترۆڵە ئیداریە دیفاکتۆیە کوردیەی کە لە دەرئەنجامی ئەو بڵاوبوونەوەیە هاتە کایەوە، گرژی لە پەیوەندی نێوان هەردوو ئیدارە دروست کردووە. هەرچەندە سەرکردایەتی کوردی پێی وابوو کە دەبێت پرسی کەرکوک و ناوچە جێناکۆکەکان یەکێک بێت لە خاڵەکانی ئەجێندای دانووستانەکان لە نێوان حکومەتی هەرێمی کوردستان و حکومەتی بەغدا، بەڵام، لەبەر تەرکیز کردنە سەر پرسی ئابووری، ڕەنگە پرسی کەرکوک وەک زۆربەی کێشە دژوارەکان بخرێتە لاوە. ئەوەش خۆ دزینەوەیە لەو ڕاستیەی کە بەبێ چارەسەرکردنی پرسی ناوچە جێناکۆکەکان، زۆر ئەستەمە هەولێر و بەغدا بتوانن پەیوەندییەکی سەقامگیریان هەبێت.

ڕۆڵی میلیشیا شیعیەکان و حەشدی شەعبی لە کەرکوک وەک پرسێکی ناکۆکی دروستکەر ئەژماردەکرێت. بۆ نموونە لێدوانەکانی قەیس خەزعەلی، سەرۆکی (عەسایب ئەلحەق)، بانگەشە بۆ ئەوە دەکات کە کەرکوک شارێکی عێراقیە و لێناگەڕێت ببێتە بەشێک لە هەرێمی کوردستان. ئەوەش دەریدەخات کە ئەو گروپە چەکدارە لەسەر پرسی کەرکوک بۆچوونی خۆی هەیە. دوای بەدەستهێنانی زنجیرەیەک سەرکەوتن لەدژی چەکدارانی داعش لە ناوچەکانی دیالە و سەڵاحەدین، میلیشیا شیعەکان پەیتا پەیتا لە ناوچەکانی باکووری پارێزگای کەرکوک بڵابوونەوە، پاشان ڕوویان لەو پارێزگایە کرد هەتا گەیشتنە شارۆچکەی دوزخورماتوو.

دوای ئەوە، لە ناوچەکانی باشووری کەرکوک بڵاوبوونەوە، بە زۆری لە ناوچەی تازەخورماتوو. هەڵبەتە چەکدارانی حەشدی شەعبی لە کەرکوک بەزۆری لە تورکمانە لۆکاڵیە شیعەکانی شارەکە پێکدێن و بێگومان هەوڵدەدەن لە کەرکوک بمێننەوە و ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتیان لەو پارێزگایە فراوان بکەن. بەڵام، زەحمەتە لایەنی کوردی چالاکی ئەو چەکدارانە لە چوارچێوەی شاری کەرکوک قبوڵ بکات. بۆیە ئەوەش ئەگەری ئەوە پیشاندەدات کە لەوانەیە کەرکوک ببێتە خاڵی پێکدادان لە نێوان هەولێر و بەغدا. لێرەدا گرنگە ئاماژە بەوە بکرێت کە ڕەنگە هێشتنەوەی پرسی کەرکوک بەبێ بوونی پرۆسەیەکی سیاسی و چوارچێوەیەک بۆ ڕێککەوتن، گرژییەکان زیاتر تەشەنە بکەن.

بارودۆخـی کەرکـوک زۆر بـە ناسـەقامگیری ماوەتـەوە. لەگەڵ بەردەوامی شـەڕ لە ناوچەکانی وەک مـەلا عەبدولـڵا، تەلـوەرد و مەکتـەب خالیـد، پێدەچێت کەرکـوک وەک سـەرچاوەیەکی سـەرهەڵدانی گـرژی بمێنێتـەوە، نـەک تەنیـا بەهـۆی هەڕەشـەکانی دەوڵەتـی ئیسـلامیەوە، بەڵکـو بەهـۆی بارگرژییـەکان لـە پەیوەنـدی نێـوان هەولێـر و بەغـدا. بارودۆخـی ناهەمـواری ئابـووری و دابەزینـی نرخـی نەوتیـش پەیوەنـدی نێـوان حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان وحکومەتـی بەغـدا دەخاتـە ژێـر فشـارێکی زیاتـرەوە. ئـەو خاڵانـە و ئامەدەبوونـی گروپـە چەکـدارە شـیعە جۆراوجـۆرەکان، کـە هەندێکیـان بەسـەربەخۆیی و دوور لـە کۆنترۆڵـی بەغـدا هەڵسـوکەوت دەکـەن، وادەگەێنێـت کـە ڕەنگـە کەرکـوک ببێتـە مەیدانێـک بـۆ ململانـێ سیاسـییەکان لـە داهاتـوودا.

٤. ماددەی ١٤٠: گرفتەکانی جێبەجێکردن

لە ساڵی ٢٠٠٥، ماددەی ٥٨ ی یاسای بەڕیوەبردنی دەوڵەت بۆ قۆناخی گواستنەوە (قانون ادارة الدولة للمرحلة الإنتقالية) کرا بە بەشێک لە ماددەی ١٤٠ ی دەستووری هەمیشەیی عێراق. هەرچەندە خوودی ماددەی ١٤٠یش بە شێوازێکی کورت نووسراوەتەوە، بەڵام ئەو ماددەیە ئاماژە بەوە دەکات کە ووردەکاریەکانی ماددەی ٥٨ دەبێ جێبەجێ بکرێن. ئاساییکردنەوە، و ئەنجامدانی سەرژمێری و ڕیفراندۆم ئەو هەنگاوانەن کە لە ماددەی ١٤٠ دا باسکراون و لەم بەشانەی خوارەوە هەریەک لەو هەنگاوانە بە ڕەچاوکردنی ڕوانگەی پێکهاتەکانی شاری کەرکوک شرۆڤە دەکرێن.

ئاساییکردنەوە

سەبارەت بە پرۆسەی ئاساییکردنەوە، لە ماددەی ١٤٠ی دەستووری عێراقدا، کە ئاماژە بە ماددەی ٥٨ی یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەت بۆ قۆناخی گواستنەوە دەکات، هاتووە کە دەبێت بە "خێرایی... ئەو نادادپەروەرییانەی بەهۆی کردارەکانی ڕژێمی ڕابردووەوە ئەنجامدراون بە مەبەستی گۆڕینی دیموگرافیای چەند ناوچەیەک ، وەکو کەرکوک... پێچەوانە بکرێنەوە".[٢٥]

لە ماددەی ٥٨ی یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەت بۆ قۆناخی گواستنەوە پرۆسەی ئاساییکردنەوە لە چوار خاڵ پێکدێت:

١- قەرەبووکردنەوەی دارایی ئەو کەسانەی لە کەرکووک دەرکراون (ئاوارەکان) و ئەو هاوردانەی کە ئامادەن بگەڕێنەوە بۆ ئەو شوێنانەی لێیەوە هاتوون.
٢- ڕاستکردنەوەی باری نەتەوایەتی (تصحيح القومية)
٣- چارەسەرکردنی کێشەی خاوەندارێتی زەویوزار
٤- گەڕانەوەی سنوورە ئیداریەکانی کەرکوکی پێش هاتنی ڕژێمی بەعس

بەڵام هەردوو ماددەی ١٤٠ و ماددەی ٥٨ ڕێکارەکانی ئەنجامدانی ئەو خاڵانەی سەرەوەیان دەستنیشان نەکردوە. سەرەڕای ئەوەش، ناڕوونی لە نووسینی ماددەی ١٤٠ دا بەشێوەیەک بەدی دەکرێت کە بووەتە هۆی سەرهەڵدانی ململانێ و ناکۆکی لایەنەکان لە کەرکوک.

سەرباری ململانێ و ناکۆکیەکان، ئەو پرۆسانەی کە پەیوەندیان بە جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠ هەیە پێویستیان بە چاودێریکردن و وردبینیە.

٢٥-دەقی ماددەی ٥٨ی یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەت بۆ قۆناخی گواستنەوە بە زمانی ئینگلیزی لەم ویبسایتە دەستدەکەوێت: /http://web.archive.org
http://www.cpa-iraq.org/government/TAL.html/٢٠٠٩٠٤٢٣٠٦٤٩٢٠/web, لە بەرواری ١٥ی ئازاری ٢٠١٥ سەیر کراوە.

بۆ نموونە، دوای ساڵی ٢٠٠٣، دارایی بۆ ئەو خێزانە هاوردانە تەرخانکرا کە ئارەزووی گەڕانەوەیان هەبوو بۆ ناوچەکانیان، بە مەرجی گەڕانەوە لە ماوەی ٤٠ ڕۆژ پاش وەرگرتنی بڕی پارەی تەرخانکراو.[٢٦] شایەنی باسە کە جگە لەوەی ژمارەی هاوردەکان وەکو ئامار لەبەردەستدا نیە، باس لەوە دەکرێت کە ژمارەیەک لە خێزانە هاوردەکان قەرەبووکراونەتەوە بەڵام شاری کەرکوکیان بەجێ نەهێشتوە. تەنانەت باس لەوەش دەکرێت کە هەندێک لەو خێزانانە بڕی پارەی قەرەبووکردنەوەکەیان بەکارهێناوە بۆ نۆژەنکردنەوەی خانووەکانیان هەر لەنێو شاری کەرکوک.[٢٧]

لە لایەکی ترەوە لایەنە پەیوەندیدارەکانی کەرکوک ڕایانگەیاندوە کە زەویان ئەوەندە نیە بۆ ئەوەی بەسەر خێزانە ئاوارەکان دابەش بکرێت. یەکێک لەو هۆکارانە بۆ ئەو ڕاستیە دەگێڕنەوە کە پاش ڕوخانی ڕژێمی بەعس لە ٢٠٠٣، زۆرێک لە زەویەکانی شاری کەرکوک بە شێوەیەکی نایاسایی لەلایەن خەڵکەوە بەکارهێنراون.

لە ئێستادا پێکهاتەکانی شاری کەرکوک ناکۆکیان دەرنەبڕیوە بەرامبەر بە پرۆسەی قەرەبووکردنەوەی دارایی، بەڵکو نوێنەرانی پێکهاتەکانی عەرەب و تورکمان و کورد پشتگیری خۆیان بۆ دەربڕیوە، چونکە پرۆسەکە پەیوەستە بە ماف و شایستەی خەڵکەوە.[٢٨] بەڵام لەهەمان کاتیشدا ویستی بەغدا بۆ تەواوکردنی ئەو بابەتە کە یەکەمین هەنگاوی جێبەجێکردنی ئاساییکردنەوەیە، بە گومانەوە تەماشای دەکرێت و بگرە ژمارەیەکی بەرچاوی نوێنەرانی پێکهاتەکانی شاری کەرکوک قەرەبووکردنەوەی داراییان وەکو بەربەست لەبەردەم جێبەجێکردنی پرۆسەی ئاساییکردنەوە دانا.[٢٩]

یەکێک لە بەرپرسەکانی شاری کەرکوک لەم بارەیەوە ڕایگەیاند کە "بەو میکانیزمەی ئێستا پەیڕەودەکرێت، تەنیا قەرەبووکردنەوەی دارایی زیاتر لە ٢٠ ساڵی تر دەخایەنێت بۆ ئەوەی تەواو بێت، ئەوە ئەگەر حکومەتی بەغدا ساڵانە ١٧ملیار دینار بنێرێت."[٣٠] هەروەها گوتی "ئۆفیسی کەرکوک لە ئێستادا ساڵانە ١٧ ملیار دینار لە خەرجیە سیادیەکان وەردەگرێت کە لەساڵی ٢٠١٥ وابڕیارە کەم بکرێتەوە... وە بۆ ئەوەی قەرەبوکردنەوەی دارایی تەواو بێت، بڕی ٦٠٠ ملیار دیناری دەوێت."[٣١]

شایانی باسە کە لە ساڵی ٢٠٠٧ تا ساڵی ٢٠١٤ لەنێو ١٢٠٣٢٠ مامەڵەی پێشکەشکراودا لە لایەن ئاوارەکانەوە، ٦١٤٦٦ کەیس هێشتا قەرەبوو نەکراونەتەوە. سەبارەت بە هاوردەکان، لە تێکڕای ٢٨٣٨٤ کەیسدا تەنیا ٥٧٧٤ کەیس قەرەبوو نەکراوەتەوە.[٣٢]

٢٦- بڕی ٢٠،٠٠٠،٠٠ دیناری عێراقی

٢٧- کۆبوونەوەی تایبەت لەگەڵ نوێنەرانی پێکهاتەکان، کەرکوك، ٣ی کانوونی یەکەمی ٢٠١٤.

٢٨- کۆبوونەوەی تایبەت لەگەڵ نوێنەرانی پێکهاتەکان، کەرکوك، ٣ی کانوونی یەکەمی ٢٠١٤.

٢٩- هەمان سەرچاوە

٣٠- چاوپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، کەرکوك، ١٤ی کانوونی یەکەمی ٢٠١٤.

٣١- هەمان سەرچاوە

٣٢- ئامارەکانی ژمارەی مامەڵە پێشکەشکراوەکان لە لیژنەی جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠/ ئۆفیسی کەرکوك وەدەستهێنراوە

کێشەی خاوەندارێتی زەویوزار

ئەو بەشەی پرۆسەی ئاساییکردنەوە دوو بابەت لەخۆ دەگرێت: کێشەی خاوەندارێتی زەویوزاری ناوەکی و کێشەی زەویە کشتوکاڵیەکان. سەرچاوەی ئەو کێشەی دواییان دەگەڕێتەوە بۆ ئەو بڕیارانەی کە ڕژێمی بەعسی دەریکردن، کە بەهۆیانەوە ملیۆنێک و دووسەد هەزار (١٢٠٠٠٠٠) دۆنم زەوی کشتوکاڵی دەستی بەسەردا گیرا و پاشان دابەشکران. دوای ڕووخانی ڕژێمی سەدام لە ٢٠٠٣، ئاوارەکان داوای گەڕاندنەوەی زەویەکانیان کرد و بەوەش بابەتی چارەسەرکردنی کێشەی خاوەندارێتی زەویوزار بووە یەکێک لە بابەتەکانی کارنامەی حکومەت لەو کاتەدا.

پەیوەست بەم بابەتە، پێکهاتەی تورکمان گلەیی وگازندەی خۆیان هەیە. یەکێک لە ئەندام پەرلەمانەکانی پێکهاتەی تورکمان لە بەغدا ئاماژەی بەوەکرد کە "بەشێوەکی فەرمی تەنیا یەک مەتر لە زەوی تورکمانەکان نەگێردراوەتەوە بۆ خاوەنەکانیان."،[٣٣] هەرچەندە هەندێک لە خاوەندارە کوردەکان بە شێوەکی نافەرمی لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ زەویەکانیان وەرگرتەوە ، بەڵام چونکە پرۆسەکە نافەرمی بوو، ئەو خاوەندارانە مافی سوود وەرگرتنیان لە خزمەتگوزاریەکانی حکوومەت نیە.

ئەو کێشانە بەبێ چارەسەر ماونەتەوە و دیارە یەکێک لە هۆکارە سەرەکیەکان نزمی ئاستی سەروەرێتی یاسایە. لەهەمان کاتدا بابەتی ئاڵۆزی تریش هەن کە کێشەکانیان زیاتر قووڵکردوتەوە. بۆ نموونە، زەویە کێشە لەسەرەکان بۆ چەندین جار مامەڵەی کڕین و فرۆشتنیان لەسەرکراوە و ئەو دەست و ئەو دەستیان کردوە و ئەوەش وایکردوە کە چارەسەر کردنی ئەو بابەتە قورستریش بێت. جێی ئاماژەیە کە دەستەی کێشەکانی خاوەندارێتی زەویوزاری عێراقی ئۆفیسی لەکەکووک هەیە و مامەڵەی نزیکەی ٨٨٠٠ کەیسی کردوە، بەڵام ئامار لەبەردەستدا نیە بۆ زانینی ڕێژەی کەیسە چارەسەر کراوەکان. ئەوەی ماوە لە ئۆفیسی کەرکوک تەنیا نزێکەی ٥٠ کەیسە. کە دەستەی کێشەکانی خاوەندارێتی عێراق تەنیا کار لەسەر ئەو کێشانە دەکات کە دەگەڕێنەوە بۆ پێش پرۆسەی ڕزگارکردنی عێراق لە ٢٠٠٣ و زۆربەی مامەڵەکان کاتی زۆر دەخایەنن چونکە بڕیارەکانی ئەو دەستەیە لە دادگای تێهەڵچوونەوە تانەیان لێدەدرێت.

٣٣- چاوپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، کەرکوک، ٣ی تشرینی دووەمی ٢٠١٤.

بەگوێرەی یاسای ژمارە ٢٩ی ساڵی ٢٠١٢ کە لە ئەنجوومەنی وەزیرانی بەغداوە دەرچووە، پێویستە تێکڕای بڕیارەکانی (لیژنەی کاروباری باکوور، لجنة شؤون الشمال)ی هەڵوەشاوە لە پرەنسیپدا هەڵبوەشێتەوە چونکە ئەو بڕیارانە بە مەبەستی هەڵوەشانەوەی گرێبەستە کشتوکاڵیەکان و لەناوبردنی مافی کارپێکردنی زەوی کشتوکاڵی دەرکرابوون. بە جێبەجێکردنی بڕیاری ژمارە ٢٩ کێشەی خاوەندارێتی بازێکی گەورەی بەرەو چارەسەرکردن دەنا، کەچی ئەو بڕیارە تائێستا جێبەجێنەکراوە. هەروەها پێویستە لایەنی پەیوەندیدار ڕێنمایی دەربکات بۆ قەرەبووکردنەوەی دارایی ئەو کەسانەی کە زەویەکانیان بەکارهێندراون و باڵەخانەی دەوڵەتیان لەسەر دروستکراون.

سنووری ئیداری شاری کەرکوک

لە کانونی یەکەمی ساڵی ٢٠٠٧، لیژنەی جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠ پێشنیازێکی پێشکەش بە ئەنجوومەنی سەرۆکایەتی عێراق کرد سەبارەت بەگەڕانەوەی هەموو ئەو قەزا و ناحیانەی کە لە کەرکوک دابڕیندرابوون و ئێستا لە ژێر دەسەڵاتی هاوبەشی هەردوو حکومەتی عێراق و کوردستانن بۆ سەر سنووری ئیداری شاری کەرکوک، ئەوەش ناوچەکانی چەمچەماڵ و کفری و کەلار و دۆز دەگرێتەوە. بەمەش سنووری ئیداریەکەی ساڵی ١٩٧٥ی کەرکوک دەگەڕێتەوە.[٣٤]

گوڕینی سنووری ئیداری ئێستای کەرکوک، لە لایەن پێکهاتەکانی عەرەب و تورکمانەوە وەک بەربەستێکی جیددی لە بەردەم جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠ ئەژمار دەکرێت. ئەو دوو پێکهاتەیە بەرهەڵستی گەڕاندنەوەی سنوورە ئیداریەکانی کەرکوک دەکەن چونکە لە ڕوانگەی ئەوان ئەو بابەتە تەنیا پەیوەست نیە بە پارێزگای کەرکوک بەڵکو ناوچەی دیکەی عێراقی دەگرێتەوە. بە بڕوای پێکهاتەی عەرەب و تورکمان، گەڕاندنەوەی سنوورە ئیداریەکانی کەرکوک بەتەنیا، پێویستی بە ڕێککەوتنێکی سیاسیە لەلایەن تێکڕای لایەنەکانەوە، ئەوەش خۆی لە خۆیدا کارێکی زۆر ئەستەمە.

بەڵام زۆرینەی لایەنەکانی کوردی لەگەڵ گەڕانەوەی سنوورە ئیداریەکانی شاری کەرکوکن، لەبەر ئەوەی بەگەڕانەوەی سنووری ئیداری کەرکوکی ١٩٧٥، پێکهاتەی کوردی دەبێتە زۆرینە لەو پارێزگایە. بەگوێرەی دەستووری عێراقی، پێویستە ئەنجوومەنی سەرۆکایەتی عێراق پێشنیازەکانی سەبارەت بەو گۆڕانکاریانەی ئەنجامدراون لە سنورە ئیداریەکانی ناوچە جێ ناکۆکەکان پێشکەش بە پەرلەمانی عێراق بکات.

٣٤- پیتە بارتۆ، " ململانێ لەگەڵ یەکپارچەیی نەتەوەیەك: سنوورە ناوخۆ ناکۆکی لەسەرەکانی عێراق" ئینتەرناشنال ئەفیرس ٨٦ ژمارە ٦، (٢٠١٠) لاپەڕە ١٣٣٥.

لەسەر ئەو بنەمایە، جەلال تاڵەبانی، سەرۆکی کۆماری عێراقی پێشوو، لە ساڵی ٢٠١١ پرۆژە یاسایەکی پێشکەش بە ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق کرد بەمەبەستی هەڵوەشاندنەوەی هەموو ئەو یاسا و بڕیارانەی کە ڕژێمی بەعس دەریکردبوون سەبارەت بە گۆڕانکاریکانی سنووره ئیداریەکان. بەڵام، ئەو پرۆژە یاسایە لە پەرلەماندا قۆناخە دیاریکراوەکانی نەبڕیوە و لە ئەنجوومونی نوێنەرانی عێراقی ماوەتەوە.

بۆ ئەوەی سنووره ئیداریەکانی کەرکوک بگێردرێنەوە، پێویستە هەر یەک لە پارێزگاکانی سەلاحەددین و دیالە و سلێمانی دەست لە چەند ناوچەیەکی دیاریکراو هەڵبگرن و بیانلکێنن بە سنووری ئیداری کەرکوکەوە. ئەوجۆرە گۆڕانکاریە سنووریانەش کارێکی ئاسان نین، بەڵکو پرۆسەی دوور و درێژ و ئاڵۆزن و ئەگەری ئەوەیان هەیە کە هەرگیز بە تەواوی ئەنجام نەدرێن. بۆیە ڕەنگە پێویست بکات کە سنووره ئیداریەکانی ئێستای شاری کەرکوک وەک خۆیان بمێننەوە بۆ وەدەستهێنانی هەر بەرەوپێشەوە چوونێک بە ئاراستەی چارەسەکردنی پرسی کەرکوک.

وە ماددەی ٥٨ ی یاسای پەڕێوەبردنی دەوڵەت بۆ قۆناخی گواستنەوە بە ڕوونی ئاماژە بەوە دەکات کە دەبێت پرۆسەی ئاساییکردنەوە بە "خێرایی" ئەنجام بدرێت. بەڵام دوای تێپەڕبوونی زیاتر لە دە ساڵ لە واژوو کردنی ئەو یاسایە و گواستنەوەی بۆ ناو دەستووری عێراقی، دەکرێت بوترێت کە لە رووی عەمەلیەوە پرۆسەی ئاساییکردنەوە ئیدی تەواو بووە لەبەر ئەوەی ئەو برگانەی کە لە چوارچێوەی ئەو پرۆسەیەدا "بە خێرایی"ئەنجام نەدراون، ئیتر جێبەجێ ناکرێن. هەروەک شارەزایەکی ئەکادیمی کورد ئاشکرای کرد "لەئەوڕۆدا هیچ نەخشەیەکی باشتر لە ماددەی ١٤٠ لە ئارادا نیە، بەڵام دەبێت پرسیار بکەین کام بەشی ماددەکە؟ بە بڕوای من ئاساییکردنەوە کۆتایی هاتوە."[٣٥]

سەرژمێری و مافی بەشداربوون لە دەنگدان

دەستووری عێراقی تەنیا دوو جار بە ڕوونی ئاماژە بە وشەی سەرژمێری دەکات. یەکەمیان لە ماددەی ١٤٠ ئاماژەی پێ کراوە، کە تێیدا هاتووە کە ئەنجامدانی سەرژمێری بەشێکە لەو پرۆسەیەی کە بە ئەنجامدانی ڕیفراندۆم تەواو دەبێت. لە چوارچێوەی ئەو ماددەیەشدا مانگی تەمموزی ٢٠٠٧ وەک دوا وادە بۆ ئەنجامدانی سەرژمێری دەستنیشان کرابوو. بەڵام ئەو دوا وادەیە، هەر وەک وادەی دیاریکراو بۆ ئەنجامدانی سەرژمێری گشتی لەسەر ئاستی عێراق کە ١٧ی تشرینی یەکەمی ٢٠٠٧ بوو، بەسەرچوو و سەرژمێریش ئەنجام نەدرا.[٣٦]

٣٥- چاوپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، هەولیر، ٢٧ی تشرینی دووەمی ٢٠١٤.
٣٦- لیام ئەندرسۆن و گاریث ستانسفیڵد، قەیرانەکان لە کەرکوك: ئیتنۆپۆلەتیکسی ململانێ و سازشکردن (فیلادلفیا: پی ئی ئینئین، ٢٠٠٩). لاپەڕە. ٢٦٨.

یەکێک لە هۆکارە سەرەکیەکانی ئەنجام نەدانی سەرژمێری دەگەڕێتەوە بۆ کێشەی پرسیارکردن لەسەر ناسنامەی ڕەگەز (نەتەوە)ی بەشداربووان. دیارە ئەو جۆرە پرسیارانە دەکرێت ببنە هۆی سەرهەڵدانی ناکۆکی و ململانێ. ئەنجامدانی سەرژمێری لە کەرکوک دەبێتە مایەی دەستنیشانکردنی ئەوانەی مافی بەشداریکردنیان لە ریفراندۆم هەیە. بەڵام بۆ ئەوەی بە شێوازێکی دادپەروەرانە بەشداربووانی ڕیفراندۆم دەستنیشان بکرێن، پێویستە پێشوەخت چەند هەنگاوێک بنرێت. ئەوەش کارێکی زۆر قورسە چونکە بەشداربوون لە ڕیفراندۆم زۆر جار دەبەسترێتەوە بە مێژووی بەشداربووان، بە واتایەکی تر ئایا بەشداربوو خەڵکی کەرکوکە یان نا.

پێناسەکردنی ئەوەی کە کێ مافی بەشداربوونی هەیە لە ڕیفراندۆم بابەتێکە مشتومڕی زۆری لەلایەن پێکهاتەکانی شاری کەرکوکەوە لەسەرە. لە ڕوانگەی پێکهاتەی تورکمانەوە زۆرینەی ئەوانەی کە لەدوای ٢٠٠٣ گەڕاونەتەوە نابێت مافی بەشداریبوونیان لە ڕیفراندۆم پێبدرێت. ڕای زۆرینەو زاڵی نوێنەرانی پێکهاتەی تورکمان قبووڵی سەرژمێری دەکات وەکو بنەما بۆ دەستنیشانکردنی بەشداربووانی ڕیفراندۆم، بەڵام بەو مەرجەی کەوا سنووری ئێستای کەرکوک بێت. ئەوەش لایەنی کوردی بەرهەڵستی لێ دەکات. هەرچی پێکهاتەی عەرەبیشە ڕای وایە کە هەرکەسێک هەڵگری بەڵگەنامەی فەرمی بێت و لە فەرمانگەکانی شاری کەرکوک دەرچووبێت، ئەوە بە خەڵکی کەرکوک ئەژمار دەکرێت و مافی بەشداربوونی هەر پرۆسەیەکی دەبێت کە چارەنووسی شارەکە دیاری دەکات. شایانی باسە لە پاش ساڵی ٢٠٠٣، دەرکردن وگواستنەوەی بەڵگەنامە لە کەرکوک بۆ هەرکەسێک خەڵکی کەرکوک نەبێت بە فەرمی وەستێنراوە.

پێکهاتەی کوردیش ڕوانگەیەکی یەکگرتووی نیە لەسەر ئەو بابەتە. بۆ نموونە یەکێک لە دیدەکان ئەوەیە کە هەرکەسێک بۆ ماوەی ٢٥ ساڵی ڕابردوو لە شاری کەرکوک ژیابێت و خاوەنی زەوی بێت دەکرێت مافی بەشداریبوونی لە ڕیفراندۆمی هەبێت.[٣٧] بەڵام بەکارهێنانی سەرژمێری ساڵی ١٩٥٧ بە ناوچەکانی چەمچەماڵ و کەلار و کفری و دوزخورماتوو وەک بنەما بۆ دەستنیشانکردنی بەشداربووانی پرۆسەی ڕیفراندۆم، ڕای زۆرینە و زاڵە لە نێو پێکهاتەی کوردی.[٣٨]

٣٧- چاوپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، کەرکوك، ١٩ی ئابی ٢٠١٤.

٣٨- چاوپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، ٢٧ی تشرینی دووەمی ٢٠١٤.

سەرژمێری ساڵی ١٩٥٧ بەلای تورکمان و کوردەوە مایەی ڕەزامەندیە لەبەر ئەوەی وەک درووسترین و باوەڕپێکراوترین سەرژمێری لەقەڵەم دەدرێت کە تا ئێستا لە عێراقدا ئەنجامدرابێت. چەند ساڵێک دوای ئەنجامدانی ئەو سەرژمێریە، گۆڕینی دیموگرافیای شاری کەرکوک دەستی پێکرد، هەر بۆیە ئەو سەرژمێریانەی کە دواتر ئەنجامدراون بە باوەڕپێکراو دانانرێن. بەڵام پێکهاتەی عەرەبی بەتوندی بەکارهێنانی سەرژمێری ١٩٥٧ وەک ئامرازێک بۆ دەستنیشانکردنی بەشداربوانی ڕیفراندۆم ڕەتدەکاتەوە لەبەر ئەوەی ئەگەر ئەو سەرژمێریە بۆ ئەو مەبەستە بەکاربهێندرێت، تەنیا ڕێژەیەکی کەمی ئەو عەرەبانەی لە کەرکوکن مافی بەشداربوونیان دەبێت.

سەرباری بوونی ڕای جیاواز لەسەر مافی بەشداربوون لە پرۆسەی سەرژمێری، پێکهاتەی تورکمان و عەرەب و هەندێک لە پێکهاتەکانی کوردیش بڕوایان وایە کە ئەو بابەتە پێویستە پێشوەختە ڕێککەوتنی لەسەر بکرێت. لێرەدا دەکرێ ڕەچاوی ئەوە بکرێ کە ئەو "تەحەفوزاتانەی" لایەن و پێکهاتەکان وەکو هێڵی سوور دایان دەنێن پێویستە رەچاو بکرێن و هەڵوەستەیان لەسەر بکرێت. خۆ ئەوەی لایەنی عەرەبی پێشنیازی دەکات سەبارەت بە پێدانی مافی بەشداربوون لە دەنگدان بە هەرکەسێک هەڵگری بەڵگەنامەی فەرمی و دەرچووی دام و دەزگاکانی کەرکوک بێت، لایەنی کوردی و تورکمانی دەست بەجێ ڕەتی دەکەنەوە چونکە ئەوە مانای پێدانی مافی بەشداربوونە لە هەڵبژاردن بە هاوردەکان. لەهەمان کاتدا پێشنیاری لایەنی کوردی لەسەر بەکارهێنانی سەرژمێری ١٩٥٧ یاخود ٢٥ ساڵ لە نێشتەجێبوون یان خاوەندارێتی زەوی ئەگەری زۆری هەیە بەتوندی لە لایەن عەرەبەکانەوە بەرهەڵستی لێبکرێت.

کەواتە لەوەدەچێ کە لێک نزیکبوونەوەی بۆچوونەکان سەبارەت بە مافی بەشداربوون ئەستەم بێ. هەر بۆیە دەشێت بوترێت کەوا هەر پرۆسەیەکی سیاسی سەبارەت بە ئەنجامدانی سەرژمێری ئەگەری زۆری هەیە بگاتە بنبەست. شایانی باسە کە لە سەر ئاستی نێودەوڵەتی، ئەو ناوچە جێناکۆکانەی کە ریفراندۆمیان تێدا کراوە مافی بەشداربوون تێیاندا کێشەیەکی سەرەکی بووە. هەربۆیە ئەو کێشەیە ئەگەری ئەوەی هەیە ببێتە هۆکاری دواخستنی پرۆسەی ریفراندۆم بۆ کاتێکی نادیار. بۆ نموونە مافی بەشداربوون لە ساڵی ٢٠١٤ لە وڵاتی قوبرس کێشەیەکی گەورە بوو، بەڵام سەرباری بوونی ناکۆکی و ناڕەزایی بەهێز بڕیاردرا کە مافی بەشداربوون بە هەموو قوبرسیەکان بدرێت. بێگومان ڕێپێدانی هەموو دانیشتوانی شاری کەرکوک ناڕەزایی لێدەکەوێتەوە بەتایبەت لەلایەن ئەوانەی کە پێیان وایە کە هەرکەسێک دانیشتوی شاری کەرکوک نەبێت و "خەڵکی رەسەنی" ئەو شارە نەبێت، نابێت مافی بەشداربوونی پێبدرێت.

سەرچاوەی کێشەی مافی بەشداربوون دەگەڕێتەوە بۆ نیشتەجێبوونی ئەوانەی کە لەکاتی پرۆسەی تەعریب و ئەوانەی پاش ٢٠٠٣ ڕوویان کردە کەرکوک. بەڵام لەبەرامبەر ئەوەشدا، پێویستە ئەوە بوترێت کە پرۆسەی ڕیفراندۆم چارەنووسی هەموو دانیشتوانی شاری کەرکوک دیاری دەکات و زۆرینەی دانیشتوانی شاری کەرکوک خۆیان بە کەرکوکی دادەنێن و ناکرێت بەرژەوەندیەکانیان پشتگوێ بخرێن.

ڕیفراندۆم

سەرچاوەی پەیدابوونی ڕا و بۆچوونی جیاواز لەسەر ئەنجامدانی ڕیفراندۆم دەگەڕێتەوە بۆ ئەو شێوازە ناڕوونەی کە ماددی ١٤٠ پێ نووسراوەتەوە. ئەو مادده دەستووریە دەستنیشانی نەکردوە کێ مافی بەشداربوونی هەیە لە ڕیفراندۆم، وە ئاماژەی بەوە نەداوە کە ڕیفراندۆم لەسەر ئاستی چ یەکەیەکی ئیداری ئەنجام بدرێت، وە باس لەوە ناکات چ پرسیارێک دابڕێژرێت لە ڕیفراندۆم، وەهەروەها ئەو لایەنەشی دەستنیشان نەکردوە کە دەبێ پرۆسەی ڕیفراندۆم بەڕێوە ببات. هەرلەبەر ئەو هۆکارانەشە کە پێکهاتەکانی شاری کەرکوک لێکدانەوە و تەفسیری جیاوازیان هەیە و هەر لایەنێک بە گوێرەی بەرژەوەندی پێکهاتەکەی خۆی خوێندنەوە بۆ ئەو خاڵانەی سەرەوە دەکات.

سەبارەت بە پرسیاری ڕیفراندۆم، زۆر لە سیاسەتمەداران پشتگیری لەوە دەکەن کە تەنیا یەک بژاردە بخرێتە بەردەم دەنگدەرانی پرۆسەی ڕیفراندۆم و ئەو بژاردەیەش پرسیار بێت لەسەر گەڕانەوەی کەرکوک بۆ سەر هەرێمی کوردستان یان نا.[٣٩] بەڵام ئەو بۆچوونە بێگومان جێگای قبوڵی بەشێک لە پێکهاتەکانی تورکمان و عەرەب نیە لەبەرئەوەی وەڵامدانەوە بە "نەخێر" بۆ پرسیاری یەک بژاردەیی مانای ئەوە دەگەینێت کە کەرکوک وەکو بەشێک لە عێراقی مەرکەزی بمێنێتەوە. پێکهاتە ناکوردیەکانیش ئەوەیان پێ قبوڵ نیە و دەیانەوێت دید و ڕوانگەی خۆیان سەبارەت بە داهاتووی شاری کەرکوک لە ڕیفراندۆمدا جێی بکرێتەوە. بەڵام سەرەڕای بوونی ڕوانگەی جیاواز لەسەر ئەو بابەتە، هەندێک لە لایەنە کوردیەکان ڕایان وابوو کە دەبێت حکومەتی هەرێمی کوردستان پێش بەڕێوەچوونی هەر دەنگدانێک سەبارەت بە داهاتوی ناوچە دابڕاوەکان، بە ئەنجامدانی توێژینەوەیەک هەڵبستێت بەمەبەستی ڕوونکردنەوەی چەند خاڵێک، وەکو ڕێژەی دانیشتوانی پێکهاتەی کوردی لەو ناوچانە، و دەوڵەمەندی ئەو ناوچانە لە ڕووی سەرچاوە و سامانی سروشتی، و دیاریکردنی نزیکی سنووری جوگرافی ئەو ناوچانە لەیەکتر.[٤٠]

٣٩- کۆبوونەوەی تایبەت لەگەڵ نوێنەرانی پێکهاتەکان، کەرکوك، ٣ی کانوونی یەکەمی ٢٠١٤.

٤٠- چاوپێکەتنی دامەزراوەی مێری، سلێمانی، ٢٧ی تشرینی دووەمی ٢٠١٤.

سنووری ئیداری دەنگدان

سەبارەت بە سنووری ئیداری دەنگدان، کۆمەڵێک تێڕوانین پێشنیازکراون، لەوانە پێشنیازی ئەوەی کە ڕیفراندۆم لەسەر ئاستی پارێزگا ئەنجام بدرێت، بەڵام پاش گەڕانەوەی سنووره ئیداریەکانی کەرکوکی پێش ڕژێمی بەعس.[41] زۆر جار پێشنیازی ئەنجامدانی ڕیفراندۆم لەسەر ئاستی قەزا و ناحیەکان پێشکەش کراوە، ئەوەش بەو بڕوایەی کە ئەنجامەکانی ڕیفراندۆم ڕەنگدانەوەی ویستی خەڵکی ناوچەکانی شاری کەرکوک دەبێت.[42] بەڵام ئەنجامدانی ڕیفراندۆم لەسەر ئاستی یەکەی ئیداری بچووک، قەزا و ناحیە، ئەگەری زۆری هەیە کەوا ببێتە هۆی دروستبوونی ئاڵۆزی و لێکترازانی زیاتر. خۆ ئەگەر ئەنجامەکانی ڕیفراندۆم جیاواز بوو لە قەزایەکەوە بۆ قەزایەکی تر یان لە ناحیەکەوە بۆ ناحیەکی تر، ئەوە ئیتر دەبێت سنووری نوێ دابرێژرێتەوە. بۆیە، دەکرێت بوترێت کە ئەنجامدانی ڕیفراندۆم لەسەر ئاستی پارێزگا و بە سنووری ئیداری ئێستاوە گونجاوترین بژاردە بێت. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، پەیڕەوکردنی ئەو شێوازە پێوستی بە کۆدەنگی سیاسیە.

هەندێک لە نوێنەرە کوردەکان گرنگیەکی زۆریان داوە نەک تەنها بە گەیشتنە کۆدەنگی نێوان نوێنەرانی پێکهاتەکانی شاری کەرکوک سەبارەت بە بابەتی ڕیفراندۆم، بەڵکو بە تێکڕای خاڵەکانی ماددەی ١٤٠یش، جگە لە بابەتی قەرەبووکردنەوەی دارایی. زێتر لەوەش، ڕۆڵی کۆمەڵگای نێودەوڵەتی لە گەیشتن بە هەر ڕێکەوتنێک یا کۆدەنگیەک بەزۆرگرنگ ئەژمارکرا.[43] جگە لە هاوکاریکردن و هاندان و لێک نزیکردنەوەی بۆچوون و بەرژەوەندی لایەنەکان، کۆمەڵگای نێودەوڵەتی، بەتایبەتی نەتەوە یەکگرتووەکان و ولایەتە یەکگرتوەکانی ئەوریکا، ڕۆڵی مەزن لە دانپێدانانی هەر ڕێککەوتنێک لە داهاتوودا دەبینن. کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردنەکانی عێراق دەتوانێت ڕیفراندوم لە کەرکوک بەڕێوەببات. هەروەها نێردەی نەتەوە یەکگرتوەکان بۆ هاریکاریکردنی عێراق (یۆنامی) دەتوانێت لە ڕێی تیمی هاریکاریکردنی هەڵبژاردنەکان (EAT) یارمەتی تایبەت بە هەڵبژاردن پێشکەش بکات.[44]

سەبارەت بە پرۆسەی ڕیفراندۆم ، چەند خاڵێک هەن کە هەر سێ لایەن لەسەریان کۆکن، وەک پێویستی گەیشتن بە ڕێکەوتن، و تەرخانکردنی بڕی بودجەی پێویست بۆ بەڕێوەبردنی ڕیفراندۆم، و دەرکردنی یاسا و ڕێسای هەڵبژاردن لە لایەن پەرلەمانەوە. گەیشتن بە ڕێکەوتنێکی سیاسی دەستکەوتێکی مەزن و جوامێرانە دەبێت، ئەگەرچی لەوانەیە ڕێکەوتنەکان تەرکیز بکەنە سەر دۆخی کۆتایی پاش ڕیفراندۆم.

٤١- چاوپێکەتنی دامەزراوەی مێری، کەرکوك،١٩ی نیسانی٢٠١٥.

٤٢- چاوپێکەتنی دامەزراوەی مێری، کەرکوك، ٢ی شوباتی ٢٠١٥.

٤٣- چاوپێکەتنی دامەزراوەی مێری، کەرکوك، ٢٧ی ئابی ٢٠١٤.

٤٤- ’چەمکی هەڵسوڕاندنی ڕیفراندۆم لە کەرکوك‘، سەنتەری دیموکراسیەت و کۆمەڵگای مەدەنی لە زانکۆی جۆرج تاون، (٢٠١٣) http://ckro.georgetown.edu/resources/framework

٥. تێڕوانینی پێکهاتەکان و ڕێگاچارەکان

کاتێک باس لە چارەسەری سیاسی بۆ دۆخی کەرکوک دەکرێت، پێویستە ئاماژە بە چارەسەرە پێشنیازکراوەکان سەبارەت بە دۆخی دواڕۆژی ئەو شارە بکرێت. ئەو پێشنیازانەی (**مێری**)ش وەکو چارەسەر بۆ کێشەی سنوور و شێوازی ئیدارەکردنی شاری کەرکوک پێشکەشکراون. پوختەی پێشنیازەکان گەنگەشەی ئەوە دەکەن کە ئایا کەرکوک بخرێتە سەر سنووری کارگێڕی هەرێمی کوردستان یان نا، یاخود لەدوای ئەنجامدانی ڕیفراندۆم شێوازێکی بەڕێوەبردنی تایبەت بەو پارێزگایە ببەخشرێت یان نا.

سەبارەت بە چارەسەرە پێشنیازکراوەکان، لە خوارەوە شەش (٦) سیناریۆ سەبارەت بە چارەنووسی شاری کەرکوک دەستنیشان کراون. ڕەنگە ئەوانە لە ڕابردوودا باس کرابن، بەڵام تێگەیشتن و تێڕوانینی پێکهاتەکانی شاری کەرکوک سەبارەت بە هەریەکەیان زۆر گرنگە، بەتایبەتی لە دوای ئەو گۆڕانکاریە مەزنانەی لەدوای حوزەیرانی ساڵی ٢٠١٤ هاتنە ئاراوە، چونکە ئەو تێگەیشتنە ڕێخۆشکەر دەبێت بۆ دۆزینەوەی چارەسەی سیاسی بۆ ئەو شارە. ڕەنگە دید و بۆچوونە جیاوازەکانی پێکهاتەکان لەمەڕ ئەو سیناریۆیانە دەرئەنجامی مەترسی و نیگەرانی ئەمنی و ئابووری و سیاسی بوو بێت لەو شارە. سیناریۆکان ئەوانەن:

١- کەرکوک وەک پارێزگایەکی ئاسایی لەدەرەوەی سنووری کارگێڕی هەرێمی کوردستان.
لە چوارچێوەی ئەو سیناریۆیەدا کەرکوک وەک هەر پارێزگایەکی عێراق دەمێنێتەوە و حکومەتی ناوەندی لەبەغدا ئیدارەکردنی دەگرێتە ئەستۆ.

٢- کەرکوک بە سیستمێکی بەڕێوەبردنی تایبەت لەدەرەوەی سنووری هەرێمی کوردستان.
لەم سیناریۆیەدا کەرکوک لەدەرەوەی سنووری کارگێڕی هەرێمی کوردستان دەبێت بەڵام دەسەڵاتی بەڕێوەبردنی تایبەت بە خۆی دەبێت. لە ڕووی ئیداریەوە دەسەڵاتەکان لە حکومەتی ناوەندیەوە شۆڕ دەکرێنەوە بۆ ئیدارەی کەرکوک، بەڵام لە ڕووی جوگرافیەوە ئەو شارە یان دەبێتە هەرێمێک یان پارێزگایەک بەڵام بە ئاستێکی کەمتر لە ژێر کاریگەری دەسەڵاتی بەڕێوەبردنی هەریەک لە بەغدا و هەرێمی کوردستان دەبێت.[٤٥]

٣- هەرێمێکی سەربەخۆ.
لەم سیناریۆیەدا کەرکوک دەکرێتە هەرێمێک و دەسەڵات و مافەکانی هاوشێوەی هەر هەرێمێکی فیدراڵی دەبێت لە عێراق.

٤٥- ستیڤن وۆلف، ' حوکمڕانی کردن (لە) کەرکوک: چارەسەرکردنی دۆخی ناوچە جێناکۆکەکان لە عێراقی پاش ئەوریکا'، ئینتەرناشنال ئەفیرس، ٨٦:٦، (٢٠١٠)، ١٣٦١-١٣٧٩. لاپەڕە. ١٣٧٦.

٤- کەرکوک وەک پارێزگایەکی ئاسایی لە چوارچێوەی هەرێمی کوردستاندا.
لـەم سـیناریۆیەدا کەرکـوک وەکـو پارێزگایەکـی هەرێمـی کوردسـتان دادەنرێـت و ئـەو مافانـەی دەدرێتـێ کـە بـە پارێزگاکانـی تـری هەرێمـی کوردسـتاندا دراوە. لـەو حاڵەتـەدا، سـنووری جوگرافـی و دەسـەڵاتی بەڕێوەبردنـی ئـەو شـارە دەکەوێتـە ژێـر ڕکێفـی حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتانەوە.

٥- کەرکـوک بـە حاڵەتێکـی بەڕێوەبردنـی تایبەتـەوە لـە چوارچێـوەی سـنووری کارگێڕی هەرێمـی کوردسـتان .
ئـەو سـیناریۆیە شـاری کەرکـوک دەخاتـە نێـو سـنووری جوگرافـی هەرێمـی کوردسـتانەوە بـەڵام بـە سیسـتەمێکی بەڕێوەبردنـی تایبـەت بەخۆیـەوە و جیـاواز لەگـەڵ پارێزگاکانـی تـری هەرێـم کوردسـتان.

٦- حاڵەتی بەڕێوەبردنی کاتی سەربەخۆ.
بەگوێـرەی ئـەو سـیناریۆیە کەرکـوک بـە قۆناخێکـی کاتـی تێدەپەڕێـت و دەبێتـە هەرێمێـک لـە دەرەوەی کۆنترۆڵـی حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان بـۆ مـاوەی پێنـج تـا دە سـاڵ و شـێوازێکی بەڕێوەبردنـی تایبەتـی بەخـۆی پەیـڕەودەکات. ئـەو قۆناخە دەکرێـت وەکـو "حاڵەتێکـی تایبەتـی کاتـی" وەسـف بکرێـت. دوای تەواوبوونـی ئـەو قۆناخـە کاتیـە و دروسـتبوون و پتەوبوونـی متمانـە لـە نێـوان پێکهاتەکانـی شـاری کەرکـوک و هەروەهـا نێـوان بەغـدا و هەرێمـی کوردسـتان، ڕیفرانـدۆم ئەنجـام دەدرێـت بـۆ بڕیـاردان لەسـەر ئەگـەری لکاندنـی سـنووری جوگرافـی شـاری کەرکـوک بـە سـنووری هەرێمـی کوردسـتانەوە، چونکـە بـە گوێـرەی ئـەو سـیناریۆیە شـێوازی بەڕێوەبـردن، تایبـەت و جیـاواز دەمێنێتـەوە، جـا لـە چوارچێوەی هەرێمی کوردسـتان بێـت یاخـود لـەدەرەوەی. شـایانی باسـە حاڵەتـی ئیـدارەی کاتـی زۆر جـار وەکـو میکانیزمێـک بـۆ یەکلاییکردنـەوەی ململانـێ دژوار و درێژخایەنـەکان بەکارهێنـراوە.[٤٦]

شـایانی باسـە تێگەشـتن و دیاریکردنـی بـژاردەی پەسـەندکراوی لایەنـە سـەرەکیەکانی کەرکـوک کارێکـی زۆر گرنگـە، بـەڵام لەهەمـان کاتـدا دەبێـت ئامـاژە بـەوە بکرێـت کـە گشـتاندن بەسـەر بۆچونـی پێکهاتـەکان لەمـەڕ ئـەو بابەتـە ئاڵـوزە، کارێکـی قـورس و گرانـە، کەچـی لەگـەڵ ئەوەشـدا دەکرێـت بـە شـێوازێکی فـراوان و گشـتی ڕوانگـەی لایەنـەکان دەسـتنیشـان بکرێـت.

٤٦- ستیڤن وۆلف، ' حوکمڕانی کردن (لە) کەرکوك: چارەسەرکردنی دۆخی ناوچە جێناکۆکەکان لە عێراقی پاش ئەوریکا'، ئینتەرناشنال ئەفیرس، ٨٦:٦، (٢٠١٠)، ١٣٦١-١٣٧٩. لاپەڕە. ١٣٧٧.

ڕوانگەی پێکهاتەی عەرەبی

دیاریکردنی ڕوانگەی لایەنی عەرەبی گرنگە لەبەر ئەو گۆڕانکاریانەی لە باری ئاسایشی ناوچەکە و شاری کەرکوک لە مانگی حوزەیرانی ٢٠١٤ وە هاتنە ئاراوە، کە بەشی زۆری پارێزگاکە بە ناوەندی قەزای کەرکوکەوە کەوتنە ژێر کۆنترۆڵی هێزەکانی پێشمەرگە. ئەو وەرچەرخانە گەورەیە نیگەرانی لایەنی عەرەبی لە کەرکوک لێکەوتەوە. سەرچاوەی ئەو نیگەرانیە دەگەڕێتەوە بۆ بەربڵاوبوونەوەی دەسەڵاتی هێزەکانی پێشمەرگە لە ناوچەکەدا، لە کاتێکدا جووڵانەوەی ئەو هێزانە لەبنەڕەتدا بۆ پاراستنی سەقامگیری ئاسایشی بوون و بۆ وەستاندنی پێشڕەویەکانی چەکدارانی داعش پێویست بوون. لەم بارەیەوە یەکێک لە نوێنەرانی پێکهاتەی عەرەب وتی "ئێمە قبووڵی ئەو ڕاستیە دەکەین سەبارەت بە ئامادەبوونی هێزەکانی پێشمەرگە، بەڵام قبوڵمان نیە کە پێکهاتەی کوردی دەسەڵاتی دیفاکتۆ بۆ مەرامی سیاسی خۆی بقۆزێتەوە."[٤٧]

ئامادەبوونی فراوانی هێزە ئەونیە کوردیەکان، بە تایبەتی هێزەکانی ئاسایش، مەترسی پێکهاتەی عەرەبی لێکەوتۆتەوە.[٤٨] نوێنەرانی پێکهاتەی عەرەبی بڕوایان وایە کە حیزبە کوردیەکانی نێو حکومەتی هەرێمی کوردستان دەیانەوێت تەواوی دەسەڵاتی خۆیان بەسەر کەرکوکدا بسەپێنن. هەروەها پێکهاتەی عەرەب خۆیان وەکو بەشێک لە پرۆسەی بڕیاردان نابینن و لەوە نیگەرانن ببن بە کەمینە لە کەرکوکدا.[٤٩] لەوانەیە هەر لەبەر ئەو هۆکارانەوە بێت کە پێکهاتەی عەرەب دژی گۆڕانکاریە لەسنوورە ئیداریەکانی پارێزگای کەرکوک، و دژی بەکارهێنانی سەرژمێری ١٩٥٧ە بۆ دەستنیشان کردنی دەنگداندەران. دیارە کە ئەو دوو ڕێ و شوێنە ڕێژەی دەنگدەرانی سەربە پێکهاتەی عەرەب بە ئاستێکی بەرچاو کەم دەکاتەوە.

دیدی پێکهاتەی عەرەب دژی لکاندنی کەرکوکە بە سنووری کارگێڕی ئێستای کوردستان. لە ڕوانگەی ئەوانەوە ئەو کارە دەبێتە هۆی پەراوێز خستنیان چونکە لەو حاڵەتەدا دەبنە کەمینە. زۆر جار نوێنەرانی پێکهاتەی عەرەبی کە دەیانەوێ بیسەلمێنن کە ئەوان بڕوایان بە ماددەی ١٤٠و پرۆسەکانی چارەسەر نیە باس لە بایکۆتکردنی دەنگدانیان دەکەن لەسەر دەستووری عێراقی لەساڵی ٢٠٠٥.

یەکێک لە سیاسەتمەدارانی پێکهاتەی عەرەب ڕایگەیاند کە "پێکهاتەی عەرەب لەکەرکوک ئەوەیان [کردنی کەرکوک بە بەشێک لە هەرێمی کوردستان] ڕەتدەکاتەوە و ئەو ڕەتکردنەوەیەش چەند هۆکارێکی هەیە.

٤٧- چاپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، کەرکوک، ٢٣ی ئابی ٢٠١٤.
٤٨- چاپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، کەرکوک، ٢٦ی تشرینی یەکەمی٢٠١٤.
٤٩- چاپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، کەرکوک، ٢٣ی ئابی ٢٠١٤.

یەکەم، هەرێمی کوردستان لەسەر بنەمای نەتەوەیی بونیاتراوە نەک جوگرافی لەبەر ئەوەی زۆرینەی دانیشتوانی کوردن. هەروەها یاسا و ڕێساکان لەو هەرێمەدا بە پێی کەلتوری کوردی داڕێژراون. لەبەر ئەو هۆکارانە، بەبڕوای عەرەبەکان، بوون بەشێک لە هەرێمی کوردستان مانای سڕینەوەی مافەکانیان دەگەیەنێت."[٥٠]

لەوانەیە کۆنترۆلکردنی کەرکوک لەلایەن هێزە کوردیەکانەوە بەڕوونی دیدی پێکهاتەی عەرەبی لەمەڕ چارەسەرەکان بۆ کێشەی کەرکوک دەرخستبێت. لە ڕابردوودا زۆرینەی لایەنە عەرەبەکان دەیانەوێت کەرکوک وەکو پارێزگایەک لە عێراق بمێنێتەوە و بەڕێوەبردنیشی لەلایەن حکومەتی ناوەندی بەغداوە بکرێت. بەشێکی تر لە پێکهاتەی عەرەبی کەرکوک ڕایان وابوو کە پێویستە پارێزگایەکە حاڵەتێکی تایبەتی هەبێت و بەشێوازێکی تایبەت بەڕێوەببرێت. ئەو دوو ڕوانگەیە کەرکوک لەدەرەوەی سنووری جوگرافی هەرێمی کوردستان دادەنێت. ئەوە ڕای پێکهاتەی عەرەب بوو لە کەرکوک هەتا پێش حوزەیرانی ساڵی ٢٠١٤، بەڵام لێرەدا ئەوەی گرنگە بوترێت ئەوەیە کە بۆچوونەکانی پێکهاتەی عەرەبی توندتر بووە لەبەر زیادبوونی نیگەرانیەکانیان سەبارەت بە ئاسایشی پێکهاتەکەیان لە کەرکوک و هەروەها لەبەر گۆڕانکاری لە ئاستی متمانەی پێکهاتەکانی شاری کەرکوک بەیەکتر.

ئەوەی ڕوون و ئاشکرایە ئێستا ئەوەیە کە بۆچوونی پێکهاتەی عەرەبی لە دوای ڕووداوەکانی حوزەیرانی ٢٠١٢ گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە. بەهۆی دروستبوونی بێمتمانەیی لەنێوان عەرەبی سوونە و حکومەتی بەغدا، کە شیعە مەزهەبەکان بەسەریدا زاڵن، زۆرینەی لایەنی عەرەبی دژی بیرۆکەی بەستنەوەی کەرکوکن بە حکومەتی ناوەندی بەغداوە لەڕووی جوگرافی و کارگێڕییەوە.

بەڵام ئەوە مانای ئەوە ناگەیەنێت کە ئەوان پشتگیری لەچوونە پاڵ هەرێمی کوردستان دەکەن. ئەوان پێیان باشترە کە کەرکوک لە ڕووی جوگرافیەوە بکرێتە پارێزگایەک یان هەرێمێک بەڵام دەسەڵات و نفووزی حکومەتی هەرێمی کوردستان یان حکومەتی ناوەندی عێراقی تێیدا لەکەمترین ئاستدا بێت. زۆرینەی پێکهاتەی عەرەب پێش حوزەیرانی پارساڵ بەتوندی دژی ئەو بۆچوونە دەوەستان. شایانی باسە کە زۆرێنەی نوێنەرانی کۆمەڵگای عەرەبی ماددەی ١٤٠و چەمکی پرۆسەی ڕیفراندۆم لەکەرکوک بە نادروست دادەنێن[51] کەچی یاسای دروستکردنی هەرێمەکان بە ڕێگەچارەی یاسایی و شەرعی دادەنێن. بە پێی ئەو یاسایەش، دەبێت سێیەکی ئەندامانی ئەنجوومەنی پارێزگای کەرکوک یاخود لە سەدا دەی (١٠٪) دەنگدەران دەنگ لەسەر ئەنجامدانی ڕیفراندۆم بدەن بەمەبەستی بەهەرێمکردنی پارێزگای کەرکوک.[52]

٥٠- چاپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، کەرکوك، ٢٦ی تشرینی یەکەمی ٢٠١٤.
٥١- پێویستە ئەوە لەبیر نەکرێت کە زۆرێک لە کۆمەڵگای عەرەبی لەسەر ئاستی عێراق بایکۆتی دەنگدان لەسەر دەستووری عێراقی کرد لە ساڵی ٢٠٠٥.
٥٢- چاپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، کەرکوك، ٢٦ی ئایار٢٠١٤.

بەڵام ئەگەر هەر یەک لە حکومەتی هەرێمی کوردستان و حکومەتی عێراقی زەمانەتی چەند گەرەنتیەک بکەن، ئەگەری ئەوە هەیە کە پێکهاتەی عەرەب ڕوانگەی بگۆڕێت بە شێوازێک دوور بێ لە هەڵوێستی ڕەتکردنەوەیی. سەبارەت بە مافی بەشداربوون لە دەنگدان، هەندێک لە نوێنەرانی پێکهاتەی عەرەب ڕایان وایە کە تەنیا ئەوانەی هەڵگری ناسنامەی دەرچوو لە لایەن دامودەزگاکانی کەرکوکن مافی دەنگدانیان لە ڕیفراندۆم هەبێت، ئەوەش لەکاتێکدایە کە پرۆسەی گواستنەوەی ناسنامەو چەند بەڵگەنامەیەکی تر لە بەڕێوەبەرایەتی ڕەگەزنامە و باری شارستانی کەرکوک بەفەرمی وەستێنراوە. بێگومان ئەو ڕایەش زۆرینەی ئەوانەی کە لەدوای ساڵی ٢٠٠٣ گەڕاونەتەوە بۆ کەرکوک لە دەنگدان بێبەش دەکات. هەرچی، بەڕای سیاسەتمدارێکی پێکهاتەی عەرەبیشە، ئەوانەی دوای ٢٠٠٣ هاتوونە بۆ کەرکوک و دەتوانن بیسەلمێنن کە خەڵکی ڕەسەنی کەرکوکن، دەتوانن بەشداری لە ڕیفراندۆم بکەن.[٥٣]

ڕوانگەی پێکهاتەی تورکمان

دەشێت بوترێت کە لە نێو پێکهاتەی تورکمانیدا ڕوانگەیەکی یەکگرتوو سەبارەت بە کێشەی کەرکوک بەدی ناکرێت، ئەوەش هۆکارەکەی ئەوەیە کە لایەنی تورکمانی بەسەر پارتی سیاسی و بەرەی تایفیدا دابەش بوون. ڕوانگەی پێکهاتەی تورکمان دەکرێت بەسەر سێ (٣) بەشدا دابەش بکرێت:

١- ئەندامە تورکومانەکانی لیستی (برایەتی کەرکوک)
٢- تورکمانە شیعە مەزهەبەکان، کە زۆرینەیان لایەنگری چەند پارتێکی سیاسی جیاوازن
٣- بەرەی تورکمانی کە لە شەش پارت پێکهاتوە و زۆرینەیان سوننە مەزهەبن و پەیوەندی بەتینیان لەگەڵ ئەنقەرە هەیە.

هەریەک لەم گروپانە بۆچوون و هەڵوێستی جیاوازیان هەیە. بۆ نموونە، ئەندامانی لیستی برایەتی کەرکوک ڕەنگە زیاتر پشتیوانی ئەو جۆرە چارەسەریانە بکەن کە لەدەرئەنجامدا کەرکوک، جا بە حاڵەتێکی ئیداری بێت یان نا، دەخاتە نێو سنووری کارگێڕی هەرێمی کوردستان. هەرچی دوو گرووپەکەی تریشە، لەگەڵ ئەوەن کە کەرکوک جۆرێک لە حاڵەتی تایبەمەندی پێ ببەخشرێت بەڵام لەدەرەوەی چوارچێوەی هەرێمی کوردستان.

٥٣- چاپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، کەرکوک،٢٦ی تشرینی یەکەمی ٢٠١٤.

بەرەی تورکمانی عێراقی، کە لە ڕابردووەوە پشتگیری لە بەهەرێمبوونی پارێزگای کەرکوک دەکات، لە ئێستادا باس لە میکانیزمی ئەو پرۆسەیە دەکات کە پشتی بە ماددەی (١١٩) دەستووری عێراقی بەستووە. ئەو ماددەیە و ئەو یاسایەی کە لەژێر ڕۆشناییەکەی دەرچووە،[٥٤] ڕێگە بە پارێزگاکان دەدات هەرێم پێکبهێنن لەڕێگای داواکاری سێیەکی ئەندامانی ئەنجوومەنی ئەو پارێزگایە، یاخود لە ڕێی داواکاری دەیەکی دەنگدەران بۆ ئەنجامدانی ڕیفراندۆم.[٥٥] لەم بارەیەوە، نوێنەرێکی دیاری پێکهاتەی تورکمان ڕایگەیاند: "ئێمە پێمان خۆشە ببینە شەریکی ڕاستەقینە لەگەڵ کوردەکان... سنووری کوردستان لە دەستوور پێناسە کراوە. ئێمە درک بەوە دەکەین بەڵام ئێمە کەرکوک وەک بەشێک لە هەرێمی کوردستان دانانێین. ئێمە دەمانەوێت کەرکوک بکرێتە هەرێمێکی فیدرالی سەربەخۆ."[٥٦]

لەگەڵ ئەوەشدا، زۆران لە نوێنەری تورکمانەکان بەهەرێمبوونی کەرکوک وەکو چارەسەرێکی کاتی دادەنێن. هەر ئەو نوێنەرەی پێکهاتەی تورکمان کە لەسەرەوە ئاماژەی پێ کراوە وتی "ئێمە دەمانەوێ ئەوە [بەهەرێمبوونی کەرکوک] بۆ ماوەی هەشت ساڵ بێت، پاشان دەتوانین ڕیفراندۆم ئەنجام بدەین. ئینجا ئێمە ئەنجامی ڕیفراندۆم قبوڵ دەکەین."[٥٧]

ئەوە چارەسەرێکە کە دەکرێت وەکو "حاڵەتێکی تایبەتی کاتی" لەقەڵەم بدرێت و لەڕوانگەی پێکهاتەی تورکمانیەوە وەکو میکانیزمی دروستبوونی متمانە ئەژمار دەکرێت. جێی ئاماژە پێکردنە کە نوێنەرانی پێکهاتەی تورکمانی نیگەرانیەکی ڕوونیان لێ بەدی دەکرێت سەبارەت بە مافە یاساییەکانیان و بابەتی نوێنەرایەتی کردنیان، ئەگەر کەرکوک بە هەرێمی کوردستانەوە لکێندرا. زۆر جار هەندێک لە سیاسەتمەدارە تورکمانەکان باسی زەمانات دەکەن لەکاتی لکاندنی کەرکوک بە هەرێمی کوردستانەوە: "ئێمە داوادەکەین کە کەرکوک حاڵەتێکی تایبەتی پێ ببەخشرێت، جا لە عێراق بێت یاخود لە هەرێمی کوردستانی عێراق. ئەگەر کەرکوک کرا بە بەشێک لە هەرێمی کوردستان، ژمارەی تورکمانەکان زیاد دەکات. زیاد بوون لە ژمارەدا مانای زیاد بوونە لە نوێنەرایەتی کردن... حاڵەتی تایبەت دەبێتە مایەی بەرزبوونەوەی ئاستی متمانە لە نێوان کوردەکان و عەرەبەکانیش."[٥٨]

٥٤- یاسای ژمارە ١٣ کە لە ساڵی ٢٠٠٨ لەلایەن پەرلەمانی عێراقەوە درچووە.

٥٥- کۆبوونەوەی تایبەت لەگەڵ نوێنەرانی پێکهاتەکان، کەرکوك، ٣ی کانوونی یەکەمی ٢٠١٤.

٥٦- چاوپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، کەرکوك، ٢٦ی ئابی ٢٠١٤.

٥٧- چاوپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، کەرکوك، ٢٦ی ئابی ٢٠١٤.

٥٨- هەمان سەرچاوە

بۆچوونەکانی لایەنی تورکمانی لەسەر لکاندنی کەرکوک بە هەرێمی کوردستانەوە تەرکیز دەکەنە سەر گەرەنتی سیاسی و کەلتووری. ئەو گەرەنتیانەش پێدانی مافی پێشبڕکێکردن بە پێکهاتە ناکوردیەکانی کەرکوک لەسەر تێکڕای پۆستەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان دەگرێتەوە، لە نێوانیشیان پۆستی جێگری سەرۆکی هەرێمی کوردستان و پۆستی جێگری سەرۆکی حکومەتی هەرێمی کوردستان.

هەروەها هەندێک لە نوێنەرانی پێکهاتەی تورکمانی ئاماژەیان بەوە دا کە دەبێت لە ئالای هەرێمی کوردستان و سیمبولە نیشتیمانیەکاندا ئاماژە بە پێکهاتە ناکوردیەکان بکرێت. پێویستە ئەو بنەمایانە لە دەستووری داهاتوی هەرێمی کوردستان جێگیر بکرێت وەک هەنگاوێک بۆ دروستبوونی متمانە. لە هەمان کاتدا، حکومەتی عێراق دەتوانێت شێوازی گەرەنتی تر پێشکەش بکات، وەکو ڕێگەپێدان بەوەی کە کەرکوک لەدوای ئەنجامدانی ڕیفراندۆم بکرێتە هەرێمێکی فیدراڵی سەربەخۆ.

ڕوانگەی پێکهاتەی کورد

لەسەرەتادا گرنگە تێبینی ئەوە بکرێت کە جیاوازیەکی بەرچاو لە بۆچوونی حکومەتی هەرێمی کوردستان و نوێنەرە کوردە لۆکاڵیەکانی کەرکوک هەیە. پارتە سیاسیە کوردیەکان هاوڕان لەسەر ئەوەی کە دەبێت کەرکوک بخرێتە سەر هەرێمی کوردستان، بەلام هاوڕا نین لەسەر شێوازی بەڕێوەبردن و پرۆسەی لکاندنی کەرکوک بە هەرێمی کوردستانەوە. هەر بۆیە هەڵوێستێکی کوردی ڕوون و یەکگرتوو سەبارەت بە چارەنووسی کەرکوک بەدی ناکرێت. سیاسەتمەدارێکی شارەزای کورد لە وەلامدا بۆ ئەو پرسیارەی کە ئایا هەڵوێستێکی کوردی یەکگرتوو بەرامبەر بەکەرکوک دەبێنریت یان نا وتی: "بە بڕوای من کێشە لە ڕێکەوتنی خەڵکی کەرکوکدایە نەوەک حیزبە سیاسیەکان... ئێمە کێشەی هەردوو دەسەلاتی جیاوازی سلێمانی و هەولێرمان هەیە و نامانەوێت کێشەیەکی دیکە زیاد بکەین."[٥٩]

بەلام، لەسەر ئەرزی واقیعدا ڕوانگەیەکی جیاواز لە کەرکوک سەری هەڵداوە. ئەوەی کە ئێستا ڕوون و ئاشکرایە ئەوەیە کە زۆران لە نوێنەرانی پێکهاتەی کوردیش دەیانەوێت کەرکوک حاڵەتێکی بەڕێوەبردنی تایبەتی بۆ فەراهەم بکرێت. ڕای ئەوانە وایە کە پێویستە کەرکوک لە ڕووی جوگرافیەوە سەر بە هەرێمی کوردستان بێت بەلام دەبێ دەسەلاتی بەڕێوەبردن لەو شارە بە بەراوورد لەگەڵ پارێزگاکانی تری هەرێمی کوردستان جیاواز بێت. ئەندامێکی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان سەبارەت بە شێوازی بەڕێوەبردنی کەرکوک ڕایگەیاند "پێویستە کەرکوک حاڵەتێکی تایبەتی بەڕێوەبردنی پێ ببەخشرێت. تورکمانەکانیش پێویستە ئەوەندە مافیان پێبدرێت کەوا هەست بکەن بە یاسا پارێزراون."[٦٠]

٥٩- چاوپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، سلێمانی، ٢٧ی تشرینی دووەمی ٢٠١٤.
٦٠- چاوپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، کەرکوک، ٢٦ی تشرینی دووەمی ٢٠١٤.

کەرکوکیەکان لە کەرکوک هەست بە بێ ئومێدی دەکەن لەمەڕ "کەمتەرخەمی" حکومەتی هەرێمی کوردستان بەرامبەر بە پارێزگاکەیان. هەربۆیە، ڕەنگە ئەوەش هۆکاری بەربڵاوبوونەوەی بیرۆکەی بەهەرێمبوونی پارێزگای کەرکوک بێت لە چەند قوژبنێکی کومەڵگای کوردی لە کەرکوک. شایانی باسە کە لە نێو پێکهاتەی کوردی تێگەیشتنێک هەیە بەوەی کە کورد دەبێت نەرمی بنوێنی بۆ گەیشتن بە هەر چارەسەرێک بۆ داهاتووی شاری کەرکوک.[٦١] ئەوەش مانای دانووستان لەگەڵ نوێنەرانی پێکهاتە ناکوردیەکان دەگەێنێت سەبارەت بە بەرجەستەکردنی مافەکانیان و زامینکردنی بەشداریکردنی ڕاستەقینەی ئەمنی و سیاسیان.

سەرەڕای کەموکورتیەکانی ماددەی ١٤٠ی دستووری عێراقی، پێکهاتەی کوردی ئەو ماددەیە وەکو بنەما بۆ گەیشتن بە چارەسەر بۆ کەرکوک و ناوچە جێناکۆکەکان دادەنێت. لەسەر ئەو خاڵە سەرکردەیەکی سیاسی کورد ڕایگەیاند "ئەگەر بمانەوێ کێشەکە لە بەغدا تاوتوێ بکەین، پێویستە لەسەر بنەمای ماددەی١٤٠ بیکەین. ئێمە هیچ بژاردەیەکی ترمان نیە."[٦٢]

بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بۆچوونێک هەیە کە ڕای وایە بۆ ئەوەی هەر بەرەوپێشچوونێک بە ئاراستەی چارەسەرکردنی کێشەی کەرکوک ئەنجام بدرێت، پێویستە ئەو هەنگاوانەی کە لە ماددەی ١٤٠دا هاتوون پێناسە بکرێن. ئەوەش لەبەر ئەوەی بۆچوون و تێڕوانینی جیاواز هەن سەبارەت بە چۆنیەتی جێبەجێکردنی بڕگەکانی ئەو ماددەیە. بۆ نموونە شێوازی جێبەجێکردنی ئاساییکردنەوە، یان چۆنیەتی ئەنجامدانی سەرژمێری، یان ئایا ڕیفراندۆم ئەنجام بدرێت یان نا، بابەتگەلێکن کە تێڕوانینی جیاوازیان لەسەرە.

پێکهاتەکانی شاری کەرکوک، مانەوەی پارێزگایەکەیان وەکو ناوچەیەکی هەمیشە جێناکۆک قەبوڵ نیە، وە هەڵواسینی باری ئێستای ئەو شارە بەچارەسەریەکی شیاو نازانن. ئەوان بە گشتی کۆکن لەسەر ئەوەی کە پێویستە پارێزگای کەرکوک سیستەمێکی بەڕێوەبردنی تایبەت بەخۆی بۆ دابین بکرێ، جا لە چوارچێوەی سنووری کارگێڕی هەرێمی کوردستان بێت یان لە دەرەوەی. دیارە کە چوارچێوەی سنوورە کارگێڕیەکە مایەی بۆچوون و تێروانینی جیاوازە، بەڵام سەرجەم پێکهاتەکان بە پێویستی دەزانن ئەو پرسە بەڕەزامەندی سەرجەم لایەنەکان یەکلایی بکرێتەوە. پێویستە هەردوو حکومەتی عێراق و هەرێمی کوردستان مافی هەڵبژاردن لە نێوان ئیدارەی هەرێم و بەغدا بدەنە دەست دانیشتوانی ئەو شارە.

٦١- چاوپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، هەولێر، ٢٧ی تشرینی دووەمی ٢٠١٤.
٦٢- چاوپێکەوتنی دامەزراوەی مێری، کەرکوک، ٢٧ی تشرینی دووەمی ٢٠١٤.

٦. دەرئەنجام

ئاشکرایە کە بارودۆخی ئەمنی کەرکوک گۆڕاوە، بەهەمان شێوە بیروبۆچوونی کاراکتەرە ناوخۆییەکانیش گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە. ئەو گۆڕانکاریانە گرنگن چونکە هەر چارەسەریەک بۆ یەکلاییکردنەوەی پرسی ئەو پارێزگایە، پێویستە لە نێو کارەکتەرە ناوخۆییەکانی کەرکوک هەڵقوڵێت. لەهەمان کاتدا پێویستە ئەو کارەکتەرانە ئامادەیی خۆیان بۆ گەیشتن بە سازانی سیاسی و هێنانەکایەی چارەسەرێکی ئاشتیانە لە ڕێگەی دانوستاندن ودیالۆگ نیشان بدەن.

دوای ئەنجامدانی ئەو تۆێژینەوەیە، ئەوەی بە ڕوونی بۆ ئینستیتیوتی (مێری) دەرکەوتووە ئەوەیە کە کارەکتەرە سیاسیە لۆکاڵیەکانی شاری کەرکوک ئەو دۆخەی ئێستای شارەکەیان، وەکو ناوچەیەکی جێناکۆک، بە چارەسەر دانانێن، بەڵکو لە ئێستادا روانگەیەکی گشتی سەری هەڵداوە بەوەی پێویستە ئەو پرسە گەنگەشە بکرێت و چارەسەرێکی سیاسی بۆ بدۆزرێتەوە. سەرەڕای هەبوونی ڕا و بۆچوونی جیاواز دەربارەی جۆری چارەسەریەکان، ئامادەیی بەدی دەکرێت بۆ دووبارە گفتوگۆکردن لەسەر ئەگەرەکانی داهاتووی کەرکوک. هەرچەندە بارودۆخی شڵەژاوی ئاسایشی لەسەرتاپای عێراق پشێوی دروستکردووە، بەڵام ئەو بارودۆخە دەرفەتێکی بۆ خەڵکی کەرکوک دروستکردوە بۆ دووبارە هەڵسەنگاندنەوە و چاوپێخشاندنەوی داهاتووی پارێزگایەکە. واقیعی ئێستا وادەخوازێت کە چارەسەرە پراگماتیکی و واقیعبینەکان دەستینیشان بکرێن. وە پێویستە ئەو چارەسەرانە گشتگیر بن و دەرئەنجامی شیکردنەوەی ڕەهەندە سیاسی و ئابووریەکانی پەیوەست بە پێکهاتەکانی شاری کەرکوک بێت و لەسەر بنەمای سازان و بەشداری پێکردنی هەموو لایەنەکان بێت.

بۆ بەدیهێنانی هەر بەرەوپێشچوونێک لەمەڕ پرسی کەرکوک، پێویستە چوارچێوەیەکی نوێ دەستنیشان بکرێت بە شێوازێک کەوا گەنگەشە و شیکردنەوەی پرسە ئاڵۆزەکانی وەک سنووری جوگرافی و پرسیاری ڕیفراندۆم و تۆماری دەنگدەران سەرژمێری بکات. وە ئەگەر چوارچێوەیەکی لەم چەشنە لە کەرکوک سەرچاوە بگرێت، ئەوا شەرعیەت وەردەگرێت و هاوکات دەبێتە هۆی گوشار خستنەسەر حکومەتی عێراق و حکومەتی هەرێمی کوردستان بۆ زیندووکردنەوەی ئەو پرۆسەیەی کە لە ئێستادا گەیشتووەتە بنبەست. دەکرێت بوترێت کە هەرچەندە ماددەی ١٤٠ ناکۆکی لەسەرە، بەڵام بە شێوەیەکی گشتی قۆناخەکانی ئەو ماددەیە جۆرێک لە ڕەزامەندی گشتی لەسەرە.

بۆ ڕەخساندنی زەمینە بۆ ئەنجامدانی ڕیفڕاندۆم و دیاری کردنی چارەنووسی ئەو پارێزگایە، پێویستە چەندین هەنگاو بنرێت. پێویستە سەرکردە سیاسیەکان لەسەر ئاستی عێراق بە گفتوگۆ هەوڵدەن بە پێی هێلێکی زەمەنی لەسەر هەنگاوە عەمەلیەکانی پێش و پاش پرۆسەی ڕیفڕاندۆم ڕێک بکەون. تەنیا بەو جۆرە ڕێکەوتنە چارەسەری سیاسی سەرکەوتوو دێتە ئاراوە. دیارە کە گەڕانەوەی تەرکیزی کۆمەڵگای نێودەوڵەتی بۆ سەر عێراق و ئەگەری دروستبوونی نیەت و ئیرادەی سیاسی بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان، دەرفەتی زێڕینیان ڕەخساندووە بۆ گەیشتن بەو جۆرە ڕێکەوتنانە.

٧. چوارچێوەی چارەسەریەکان و ڕاسپاردەکان

١) **کاتوساتی ئەنجامدانی ڕیفراندۆم**

پێویستە ڕیفراندۆم لە مەودای سێ (٣) ساڵی داهاتوودا ئەنجام بدرێت و کاتەکەی دەستنیشان بکرێت. گرنگە کە پرۆسەکە لەگەڵ هەڵبژاردنی گشتی ئەنجومەنی نوێنەران (پەرلەمان)ی عێراقی ساڵی ٢٠١٨ تێکەڵ نەکرێت، بۆیە وا باشترە کە بەر لە ٣١ ی ئاداری ٢٠١٨ ئەنجام بدرێت.

أ- پێویستە هەتاکو ناوەڕاستی ساڵی ٢٠١٦ حکومەتی عێراقی و حکومەتی هەرێمی کوردستان بەراوێژکردن لەگەڵ لایەنە لۆکاڵیەکانی کەرکوک، بگەنە ڕێکەوتنێکی سیاسی، بە جۆرێک کە ڕێخۆشکەر بێت بۆ گەیشتن بە چارەسەر و ئەنجامدانی ڕیفراندۆم.

ب- لە مەودای سێ (٣) ساڵی داهاتوو، سەبارەت بە شێوازی بەڕێوەبردنی شاری کەرکوک، تەنیا بژاردەی دوو ڕێچکە لە ئارادایە، کە گرنگە لە سەرەتاوە بڕیاریان لەسەر بدرێت.

i) بەردەوامبوونی حاڵەتی ئێستا، و مانەوە وەکو ناوچەیەکی جێناکۆک.
ii) حاڵەتێکی ئیداری سەربەخۆ بە شێوەیەکی کاتی کە تێیدا حکومەتی خۆجێی کەرکوک ئەو دەسەڵاتانەی هەبێت کە پێویستییێتی بۆ خۆبەڕێوەبردن.

ئینستیتیوتی مێری پێی وایە کە بژاردەی (ii) شیاوترە، لەبەرئەوەی لەگەڵ بارودۆخی کەرکوک و عێراق دەگونجێ. هەروەها ئینستیتوتی مێری هانی نوێنەرانی کەرکوک دەدات لە ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق بۆ پەلەکردن لە داڕێژتنی یاسایەکی تایبەت بە هەڵبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک کە تەنیا بۆ یەک خول کاری پێ بکرێت.

ج- پێویستە لە ماوەی ئەو سێ (٣) ساڵەدا هەنگاوەکانی دروستبوونی متمانە (کە لە بەشەکانی خوارتردا ئاماژەیان پێکراوە) پیادە بکرێن، و باری ئاسایشی ئەو شارە ئاسایی بکرێتەوە وە یان بەلایەنی کەمەوە جێگیر بکرێتەوە، و هەروەها خاڵە ناڕوونەکانی ماددەی ١٤٠ ڕوون بکرێنەوە، بەتایبەتی مافی دەنگدان و سەرژمێری و پرسیاری ڕیفراندۆم.

ئینستیتیوتی مێری پێی وایە کە، ئەگەر ڕیفراندۆم لەماوەدای ئەو سێ (٣) ساڵەدا ئەنجام نەدرێت، ئەوا ئەگەری زۆر هەیە کە حاڵەتی ئێستای ئەو شارە (وەکو ناوچەیەکی جێناکۆک) وەک خۆی بمێنێتەوە. بۆچوونێک هەیە کە پێی وایە سەپاندنی حالەتی دیفاکتۆ (ئەمری واقیع) دەبێتە مایەی خاوەندارێتی ئەو شارە، بەڵام لە ڕاستیدا لەوانەیە ببێتە هۆی بڵاوبوونەوەی ناسەقامگیری لەو پارێزگایە و نالەباری پەیوەندیەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان و حکومەتی ناوەندی عێراق. مەسەلەی کەرکوک دەبێت بەئاشتیانە و لە ڕێی پرۆسەیەکی سیاسیەوە لەو ماوەیەدا چارەسەربکرێت، و ئەگەر هەتا ٢٠١٨ بەرەوپێشچوونێکی بەرچاو بەدی نەکرا، ئەگەری سەرکەوتنی چارەسەری سیاسی بۆ پرسی کەرکوک زۆر کەم دەبێتەوە.

٢) **گەڕانەوەی سنووری کارگێڕی (ئیداری) و مافی بەشداریکردن و سەرژمێری**

پێویستە مەسەلەی سەرژمێری و مافی بەشداریکرن لە ڕیفراندۆم و سنووری جوگرافی ڕیفراندۆم (لەسەر ئاستی پارێزگا یان یەکەی ئیداری بچووکتر) روون بکرێنەوە.

أ) پێویستە ڕێکەوتنێکی سیاسی لە چوارچێوەی ماددەی ١٤٠ لەسەر گەڕانەوەی ناوچەکانی چەمچەماڵ و کەلار و کفری و دوزخورماتوو بۆ سەر سنووری ئیدارەی کەرکوک بکرێت.

ئینستیتیوتی مێری پێی وایە کە، گەڕانەوە بۆ سنووری ئیداری کەرکوکی پێش هاتنی رژێمی بەعس، کارێکی ئەستەمە، وە دووبارە داڕێژتنەوەی سنوورەکانی کۆمەڵێک ناوچەی جێناکۆک کارێکی واقیعی نیە لەبەر کۆمەڵێک هۆکار. وە گۆڕانکاری لە سنووری ئیداری بە مەبەستی سیاسی تەنیا پەیوەست نیە بە پارێزگای کەرکوک، بەڵکو کۆمەڵێک پارێزگای تریش دەگرێتەوە.

ب) دەبێت پێش کاتی پێشنیازکراو بۆ ئەنجامدانی ڕیفراندۆم بابەتی مافی بەشداربوون لە ڕیفراندۆم یەکلایی بکرێتەوە، ئەویش لە رێگای ڕێکەوتنی سیاسیەوە.

ئینستیتیوتی مێری پێی وایە کە پێویستە هەموو دانیشتوانی شاری کەرکوک مافی دەنگدانیان هەبێ، جگە لە ئاوارەکان و ئەو هاوردانەی قەرەبووکردنەوەی داراییان وەرگرتووە و هەروەها ئەو هاوردانەی کەوا چاوەڕوانی قەرەبووکردنەوەی دارایین. زۆرینەی سیاسەتمەداران ئەو پێشنیازەیان پێ پەسەندە، بەڵام ئەو بابەتە پێویستی بە ڕێکەوتنە و بەبێ ڕێکەوتنیش زەحمەتە ڕیفراندۆم ئەنجام بدرێت.

ج) پێویستە لیستی بەشدار بووانی ڕیفراندۆم لە ساڵی ٢٠١٦ دا ئامادەبکرێت.

د) بابەتی سەرژمێری پێوستی بە ڕێکەوتنی سیاسیە. بەگوێرەی ماددەی ١٤٠ی دەستووری عێراقی، بۆ ئەوەی ڕیفراندۆم بکرێت، پێویستە سەرژمێری ئەنجام بدرێت. ئەگەر لایەنەکان نەگەیشتنە ڕێکەوتن لە بارەیەوە دەکرێ لە ڕێگای ڕێکەوتنێکی سیاسی و یاساییەوە بابەتی سەرژمێری هەڵپەسێردرێت.

٣) پرۆسە و پرسیاری ڕیفراندۆم

دوای ماوەی ئامارە پێکراو (٣ ساڵ) و پەیڕەوکردنی بەندەکانی نەخشەڕێگاکە، پێویستە:

١) ڕیفراندۆم ئەنجام بدرێت و شێوازەکەشی وەڵامدانەوە بێت بە "**بەڵێ**" یان "**نەخێر**" و وەڵامی زۆرینەی ڕەها وەربگیرێت. بەم شێوەش ئەنجامی ئەو ڕیفراندۆمە دەبێتە هۆی دیاریکردنی چارەنووسی هەمیشەیی کەرکوک.

پێشنیازی مێری ئەوەیە کە ئەو پرسیارەی خوارەوە وەکو بنەما لەکاتی ئەنجامدانی هەر ڕیفراندۆمێک لە داهاتوودا بەکار بهێنرێت: "ئایا کەرکوک بخرێتە سەر هەرێمی کوردستانی عێراق؟"

ب) پێویستە لایەنی نێودەوڵەتی پەیوندیدار چاودێری پرۆسەی ڕیفراندۆم بکات، و بە دانپێدانانی ئەو لایەنە نێودەوڵەتیەش پرۆسەکە پەسەند بکرێت هەموو لایەک پابەندی جێبەجێ کردنی ئەنجامەکەی بن.

ج) پێویستە ڕێکەوتن لەسەر دەستنیشانکردنی ئەو لایەنە فەرمیە بکرێت کە پرۆسەی سەرژمێری و ڕیفراندۆم بەڕێوەدەبات. شایەنی وەبیرهێنانەوەیە کە دەستووری عێراقی لایەنی جێبەجێکاری دەستنیشان نەکردوە کە ئەنجامدانی پرۆسەی سەرژمێری و ڕیفراندۆم دەگرێتە ئەستۆ. بۆ ئەو مەبەستەش وە بەڕاوێژ لەگەڵ لایەنە نێودەوڵەتیەکان، وەک نێردەی نەتەوە یەکگرتوەکان بۆ هاریکاریکردنی عێراق (UNAMI)، دەکرێت کۆمسیۆنی باڵای هەڵبژادنەکانی عێراق بەو کارە ڕابسپێردرێت.

د) ڕیفراندۆم لەسەر ئاستی پارێزگا و لە چوارچێوەی سنووری ئیداری ئێستاکەی بکرێت. ئەنجامدانی ڕیفراندۆم لە تێکڕای ناوچە جێناکۆکەکان لەسەر ئاستی بچوکتر (قەزا و ناحیە) پێشتر لە لایەن کۆمەڵێک سیاسەتمەدار پێشنیاز کراوە، بەڵام بەلای **ئینستیتیوتی مێری** یەوە دەکرێت کەرکوک وەک حاڵەتێکی تایبەت مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت. لە ناوچەکانی دیکە دەشێت شێوازی تری ڕیفراندۆم پیادە بکرێت.

٤) قۆناخی پێش و دوای ڕیفراندۆم

بەدرێژایی ئەو ماوەیەی پێش ئەنجامدانی ڕیفراندۆم، پێویستە پرۆسەیەکی بەردەوام بۆ جێگیرکردنەوەی باری ئاسایشی هەبێت و پێویستە دەسەلاتی ئیداری پێویست لە بەغداوە شۆڕبکرێتەوە بۆ ناو کەرکوک.

أ) کەرکوک تایبەتمەندێتی خۆی هەیە و پێویستە بەغدا و هەولێر ڕێز لەوە بگرن و پشتگیری جێبەجێکردنی هەر دەرەنجامێک بکەن کە لە ڕیفراندۆمی کۆتایی دەردەچێت. پێویستە حکومەتی ناوەندی ئەو دەسەلاتانە ببەخشێتە حکومەتی خۆجێی کەرکوک کە بۆ ڕاپەڕاندن و جێبەجێکردنی کارەکانی پێویستیەتی.

ب) لەخۆگرتنی ڕوانگەیەکی ڕوون سەبارەت بە دۆخی پاش ئەنجامدانی ڕیفراندۆم دەکەوێتە ئەستۆی حکومەتی هەرێمی کوردستان و حکومەتی فیدڕاڵەوە. هەریەک لەو دوو حکومەتانە دەتوانێت لە ڕێگای پێدانی گەرەنتیەوە سەرنجی کەرکوکیەکان بۆخۆی ڕابکێشێ. بۆ نموونە دەکرێت حکومەتی ناوەندی کۆمەڵێک گەرەنتی بدات وەکو دەرفەتدان بەوەی کە ئەگەر دەنگدەران مانەوەی کەرکوکیان لەدەرەوەی هەرێمی کوردستان هەڵبژارد ئەوا کەرکوک بکرێتە هەرێمێکی سەربەخۆ. بە هەمان شێوە، دەکرێت حکومەتی هەرێمی کوردستان گەرەنتی ئەوە بدات کە حاڵەتێکی ئیداری تایبەت ببەخشێتە پارێزگای کەرکوک ئەگەر دەنگدەران لکاندنەوەی کەرکوکیان بە هەرێمی کوردستان هەڵبژارد. دەبێ ئەو جۆرە گەرەنتیانەش پێش ڕیفراندۆم بە ڕوون و ئاشکرایی ئامازەیان پێ بکرێت. لەم نێوەندەدا، کۆمەڵگای نێودەوڵەتی دەتوانێ ڕۆڵێکی کاریگەر ببینێت لە ڕێی گوشار خستنەسەر لایەنەکان بۆ جێبەجێکردنی ئەو گەرەنتیانە.

٥) بۆ حکومەتی هەرێمی کوردستان

ا) پەیرەوکردنی پرۆژەیەکی یەکگرتوو بۆ چارەسەرکردنی پرسی کەرکوک.
پێویستە حکومەتی هەرێمی کوردستان ڕۆڵێکی بنیاتنەرانە بگێرێت لە گەیشتن بە چارەسەری کۆتایی بۆ دۆخی کەرکوک. پێویستە گشت پارتە سیاسیە سەرەکیەکان لە کەرکوک ڕوانگەی هاوبەش و هەماهەنگی تەواویان هەبێت لە بوارەکانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری (وەکو جێبەجێکردنی پرۆژەی ستراتیژی و وەبەرهێنان).

ب) پێویستە حکومەتی هەرێمی کوردستان هەوڵی جددی بدات و هەماهەنگی تەواوی هەبێت بۆ بونیاتنانی متمانە لە نێوان پێکهاتەکانی کەرکوک.

لاوازبوونی متمانە بەرامبەر حکومەتی هەرێمی کوردستان کۆسپێکی سەرەکیە لەبەردەم ئاساییکردنەوەی باردۆخی سیاسی و ئەمنی لە کەرکوک. بۆ چارەسەرکردنی ئەو پرسە، پێویستە گەرەنتی دەستووری بدرێتە گشت پێکهاتەکانی کەرکوک، لە نێوانیاندا دابین کردنی ژمارەیەک کورسی پەرلەمان و پاراستنی مافە کەلتووری و پەروەردەییەکان. بۆ نموونە، حکومەتی هەرێمی کوردستان، دەتوانێ دەرفەت بۆ کێبڕکێکردن لەسەر تەواوی پۆستە پیشەییەکان لە هەرێمی کوردستان بڕەخسێنێت، و دەتوانێ گەرەنتی ئەوە بدات کە پۆستی جێگری سەرۆکی هەرێم یان جێگری سەرۆک وەزیرانی هەرێم بدرێتە نوێنەرانی پێکهاتە غەیرە کوردەکانی کەرکوک. دەکرێ پۆستی هاوشێوەی تریش بۆ سەرجەم پێکهاتەکان زامن بکرێت. پێویستە پێدانی ئەو پۆستانەش لە دەستووری حکومەتی هەرێمی کوردستان جێگیر بکرێت. تەنانەت، پێویستە لە ئاڵای هەرێمی کوردستان و سیمبولەکانی دیکەشدا ئاماژە بەو پێکهاتانە بکرێت.

ج) زامنکردنی بەشداربوونی هەموو پێکهاتەکان لە پۆستە باڵاکانی هێزی پۆلیس.

کەرکوک پێویستی بەوەیە کە پارێزگاری لێ بکرێت لە لایەن هێزێکی پۆلیسەوە کە پێکهاتە مرۆییەکەی رەنگدانەوەی پێکهاتەکانی پارێزگاکە بێ. دەبێ پۆستە باڵاکانی ناو ئەو دامەزراوەیە ئەونیەش بۆ هەموو لایەنەکان کراوە بێت. لە ئێستادا دامەزراندن لەو پۆستانە دادوەرانە نیە و ڕەنگدانەوەی فرەیی خەڵکی کەرکوکی نیە. فەراهەمکردنی دابەشکردنی ئەو پۆستە باڵایانە بۆ تەواوی پێکهاتەکان دەبێتە مایەی بەرزبوونەوەی ئاستی متمانە بە هێزی پۆلیس و کەمبوونەوەی ترس و گرژی نێو پیکهاتەکان.

٦) بۆ حکومەتی عێراقی فیدراڵ

ا) بەفەرمیکردنی باری ئاسایشی لە کەرکوک.

بارودۆخی ئاسایشی ئێستای کەرکوک حاڵەتێکی دیفاکتۆیە و دەرئەنجامی جێگۆڕکێی هێزەکانی بەرگریە بۆ کۆنترۆڵکردنی ئەو ناوچەیە لە دوای ١٠ی حوزەیرانی ٢٠١٤. بۆ سەقامگیرکردنەوەی پەیوەندی لە نێوان بەغدا و هەولێر، دەبێت بارودۆخی ئاسایشی کەرکوک بە گوێرەی واقیعی ئێستا ڕێکەوتنی فەرمی لەسەر بکرێت. ئەوەش پەیوەستە بە ڕێکەوتنێکی ئاسایشی فەرمی لە نێوان بەغدا و هەولێر لەمەڕ بەردەوامێتی هێزەکانی پێشمەرگە لە پارێزگای کەرکوک.

ب) تەرخانکردنی دارایی بۆ خێراکردنی پرۆسەی چارەسەرکردنی کێشەی خاوەندارێتی زەویوزار وقەرەبووکردنەوە.

پێویستە بوودجەی پترۆ دۆلاری کەرکوک زیاد بکرێت (هەروەک پێشنیازکراوە لە یاسای ژمارە ١٩ی ساڵی ٢٠١٣، کە دووەمین هەموارکردنەوەی یاسای ژمارە ٢١ی ساڵی ٢٠٠٨ ە)، ئەوەش بۆ خاتری دابینکردنی تەمویلی پێویست بۆ خێراکردنی پرۆسەی چارەسەرکردنی کێشەی موڵکایەتی زەویوزار (النزاعات الملکیة). ناکۆکییەکانی خاوەندارێتی زەویوزار بە چارەسەر نەکراوەیی ماونەتەوە چونکە جێنشینانی ئێستا داوای قەرەبووکردنەوە دەکەن بۆ هەوڵەکانی چەندین ساڵی ئەرک وماندوبوون و وەبەرهێنان. لە هەمان کاتدا خاوەنە ڕەسەنەکانیش داوای گەڕاندنەوەی موڵکەکانیان دەکەنەوە. بۆیە، ئەگەر جێنشینان قەرەبوو بکرێنەوە، کێشەکە چارەسەر دەبێت و گەڕاندنەوەی خاوەندارێتی فەرمی دوا هەنگاو دەبێت کە دەمێنێتەوە بۆ جێبەجێکردن.

٧) بۆ کاراکتەرە ناوخۆییەکان

ا) یەکگرتنەوە و کاراکردنی هێزە ئاسایشیەکان لە کەرکوک.

پێویستە هێزەکانی ئاسایشی ناوخۆ یەکبخرێنەوە. هێزەکانی ئاسایشی پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتی نیشتیمانی کوردستان ئامادەبوونی مەیدانیان لە کەرکوک هەیە و تا ڕادەیەک کێشەی هەماهەنگیان لەنێوانیاندا هەیە. ئەوەش، دروستبوونی بۆشایی ئاسایشی لە شارەکە زیاتر دەکات. هەرچەندە ئەو دوو هێزە هێشتا لە هەرێمی کوردستانی عێراق یەکیان نەگرتۆتەوە، یەکگرتنەوەیان لە کەرکوک دەبێتە مایەی نیشاندانی نموونەیەکی باش بۆ بەشەکانی تری هەرێمی کوردستان. لەهەمان کاتدا پێویستە هێزەکانی ئاسایش پێکهاتەکانی تریش لەخۆ بگرێت و تایبەت نەبێت بەیەک نەتەوە.

جگە لە هێزەکانی ئاسایش، چەندین دەزگای ئەمنی تر لە کەرکوک کاردەکەن. ئەوەی پێویستە تەرکیز و بایەخی پێ بدرێت ئاستی کاریگەریی هێزە ئەونیەکانە نەک ژمارەیان. دەبێ هەڵئاوسانی هێزە ئەونیەکان لە پارێزگای کەرکوک کەمبکرێتەوە بەڵام کاریگەریان لەڕێگای هەماهەنگی و هاوکاری زیاتر زیاد بکرێت. خۆ دیسانەوە پێکەوە هەبوونی چەندین هێزی ئەمنی کە ئاستی پەیوەندی و هەماهەنگی نێوانیان نزم بێ، دەبێتە هۆی زیادکردنی بۆشایی ئەمنی.

ب) سنووردارکردنی بەدەستهێنانی چەک لەنێو شاری کەرکوک.
یەکێک لە کێشە گەورەکان لەکەرکوک بریتیە لە زۆریی و ئاسانی پەیدایکردنی چەک. پێویستە یاسا و ڕێنمایی توندتر بۆ بازرگانی کردن بە چەکی بچووک دابرێژدرێت. بەدەستهێنان و دەستکەوتنی چەک بەئاسانی، فاکتەرێکی سەرەکییە بۆ تێکدانی سەقامگیریی لە کەرکوک. سنووردارکردنی فرۆشتنی چەک بەشێوەیەکی ئاشکرا دەبێتە هۆی کارئاسانیکردن بۆ پاراستن و چاودێریکردنی دۆخی ئەمنی شارەکە.

ج) یەکسانکردنی دەرفەت بۆ بەدەستهێنانی پۆستی کارگێڕی.
تا ئێستا دامەزراندن لە سەر ئاستی کارمەندی حکومی و پۆستە گرنگە سەرکردەییەکان لەسەر بنەمای نەتەوە و ئینتیمای سیاسی بووە. پێویستە ئەو دیاردەیە کۆتایی پێ بهێندرێت. دەبێت لێهاتوویی و ئەزموون و کارامەیی دەستنیشانکردنی ئەرک بە پێی وەسفی وەزیفی لەبەرچاو بگیردرێن بۆ دامەزراندن. پێویستە حکومەتی ناوخۆ (لۆکاڵی) دەرفەتی یەکسان لە پڕکردنەوەی پۆستە سیاسیەکان بۆ گشت لایەک دابین بکات.

د) بەشدارییپێکردنی کۆمەلگای مەدەنی لە پرۆسەی داڕێژتنی سیاسات و دروستکردنی بڕیار.
ئینستیتیوتی مێری هانی کۆمەڵگای مەدەنی لە ناوەوە و دەرەوەی شاری کەرکوک دەدات بۆ پاڵپشتی کردن و پێشکەشکردنی ڕاوێژ بە بڕیارپدەران ،وە هەروەها لە چاودێریکردنی ڕەوتی جێبەجێکردنی ڕێکەوتنەکان. سەرەڕای ئەوەش دەبێت کۆمەڵگای مەدەنی بە بەرپرسیارانەوە ڕەفتار لەگەڵ ئەو پرسە بکات و هەوڵی جیددی بدات بۆ دۆزینەوەی چارەسەر و لابردنی ئاستەنگەکان لەبەردەم گەیشتن بەچارەنووسی کۆتایی.

٨) بۆ لایەنە نێودەوڵەتیەکان

ا) بەشدارییپێکردنی لایەنە لۆکاڵیەکان.

پێویستە کۆمەڵگای نێودەوڵەتی هەوڵی کارا بدات بۆ ئەوەی حکومەتی عێراق و حکومەتی هەرێمی کوردستان بەشداریی کارا بە نوێنەرانی سیاسی کەرکوک (هەروەها ئەو پارتە سیاسیانەی کە نوێنەریان نیە لە حکومەتی خۆجێی کەرکوک) بکەن بۆ برەودان بە ئەگەرەکانی گەیشتن بە چارەسەری سیاسی. پێویستە هەوڵەکان لە خوارەوە بۆ سەرەوە هەڵبقوڵێن بۆ زامنکردنی رەوتێکی هێمنانە بەرەو هەر ڕیفراندۆمێک لە داهاتوودا. سەرەڕای ئەوەی کە چارەسەری سیاسی پێویستی بە میکانیزمێکە کە لەسەر ئاستی سەرکردایەتیەوە شۆڕبێتە خوارەوە، ڕاوێژکردن لەگەڵ کاراکتەرە سیاسیە ناوخۆییەکان زۆر گرنگە بۆ داڕێژتنی ستراتیژیەتێکی یەکگرتوو کە نیگەرانیەکان لە بەرچاو بگرێت و خاوەندارێتی هەموو لایەنەکان زامن بکات.

ب) کارئاسانیکردن بۆ پیادەکردنی پرۆسەی دیالۆگ و ئاشتەوایی لەسەر ئاستی لۆکاڵی لە کەرکوک.

پێویستە کارئاسانی بکرێت بۆ ئەوەی پێکهاتەکانی شاری کەرکوک لەناوخۆیاندا پەیرەوی پرۆسەی دیالۆگ بکەن. بە دیالۆگ پەیوەندی نێوان پێکهاتەکان پتەو دەبێ و لایەنە لۆکاڵیەکان لێک نزیک دەکاتەوە. وە بۆ ئەوەی ئەو پرۆسەیە بەسەرکەوتووانە ئەنجام بدرێت پێویستە وەبەرهێنان لە بواری پەروەردە بکرێت، کە فاکتەرێکی سەرەکیە بۆ لێک نزیکردنەوە و یەکخستنی پێکهاتەکان. دیالۆگ و ئاشتەوایی بنچینە و بنەمایە بۆ گەیشتن بە چارەسەری سیاسی سەرکەوتوو و لە هەمان کاتدا گرژییەکان کەمدەکاتەوە.

ج) پاڵپشتیکردنی دامەزراندنی پرۆسەیەکی سیاسی.

کۆمەڵگای نێودەوڵەتی ڕۆڵێکی گرنگی لە چارەسەرکردنی پرسی کەرکوکدا دەبێت. پێویستە کۆمەڵگای نێودەوڵەتی پاڵپشتی خۆی بۆ حکومەتی عێراق و حکومەتی هەرێمی کوردستان مەرجدار بکات و ببیەستێتەوە بە چارەسەری ئاشتیانەی ئەو پرسە گرنگە لە ڕێگەی پرۆسەی سیاسیەوە. بە گەڕانەوەی بایەخ و تەرکیزی نێودەوڵەتی بۆ عێراق، ئێستا کاتی ئەوەیە کە فشار بخرێتە سەر هەردوو حکومەتی عێراق و هەرێمی کوردستان بۆ چارەسەرکردنی ناکۆکیە درێژخایەنەکان. ئەوەش هاندەر دەبێت بۆ دروستکردنی ویست و ئیرادەی سیاسی بۆ گەیشتن بە ڕێکەوتن و جێبەجێکردنی بە سەرکەوتوویی.

پاشکۆی (أ): ماددەی (١٤٠) لە دەستووری عێراقی فیدراڵ ٢٠٠٥

یەکەم: دەسەڵاتی ڕاپەڕاندن هەنگاوی پێویست دەنێت بۆ تەواوکردنی جێبەجێکردنی پێداویستیەکانی مادەی (٥٨) لە یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەت بۆ قۆناخی گواستنەوە بە هەموو بڕگەکانیەوە.

دووەم: ئەو بەرپرسیاریەتیەی لەسەر شانی دەسەڵاتی ڕاپەڕاندنە لە حکومەتی ئینتیقالیدا کە لە مادەی(٥٨) لە یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەت بۆ قۆناخی گواستنەوە دا ئاماژەی بۆ کراوە، بەردەوام دەبێت و دەکەوێتە ئەستۆی دەسەڵاتی ڕاپەراندنی هەڵبژێردراو بەگوێرەی ئەو دەستوورە بۆ ئەوەی بەتەواوی جێبەجێ بکرێت (ئاساییکردنەوە، سەرژمێری، لە کۆتاییدا ئەنجامدانی ڕاپرسی لە کەرکوک و ناوچەکانی تر کە ناکۆکیان لەسەرە بۆ دیاریکردنی ویستی هاوڵاتیان) لە ماوەیەکی دیاریکراودا کە لە مانگی کانوونی یەکەمی ٢٠٠٧ تێپەڕ نەکات.

پاشکۆی (ب): ماددەی (٥٨)لە یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراق لە قۆناخی گواستنەوە

ا) حکومەتی عێراقی قۆناغی گواستنەوە، بە تایبەتی دەستەی باڵای چارەسەرکردنی کێشەکانی موڵکیەتی زەویوزار و لایەنە پەیوەندیدارەکانی دیکە، بەپەلە (یا لە دەمێکی کورتدا)، ڕێکارەکان بگرنە بەر بۆ لابردنی ئەو ستەمەی سیاسەتەکانی ڕژێمی پێشوو هێناویانەتە ئاراوە، کە لە گۆرانی باری دیموگرافی دانیشتوانی هەندێ ناوچەی دیاریکراودا، لەوانەش کەرکوک، بەرجەستە دەبن، لە ڕێگەی کۆچپێکردن و دوورخستنەوەی دانیشتوانەوە لە شوێنەکانی خۆیانەوە، هەروەها لە ڕێگای کۆچپێکردنی زۆرەملێوە لە نێوخۆ و دەرەوەی ئەو ناوچەنەو جێنشینکردنی کەسانی غەریب لە ناوچەکە و بێبەشکردنی دانیشتوان لە مافی کارکردن و، لە ڕێگەی ڕاستکردنەوەی باری نەتەوەییەوە، بۆ چارەسەرکردنی ئەو ستەمە حکومەتی عێراقی قۆناغی گواستنەوە ئەو ڕێکارانە جێبەجێ دەکات:

١- سەبارەت بە دانیشتوانی بەزۆر کۆچپێکراو و دوورخراو و کۆچپێکراو و کۆچکردوو و هاوئاهەنگ لە گەڵ قانونی دەستەی باڵای چارەسەرکردنی کێشەکانی موڵکیەتی زەویوزار و ڕێکارە قانونییەکانی دیکە، پێویستە حکومەت لە دەمێکی گونجاودا، ئەو دانیشتوانە بگەڕێنێتەوە سەر ماڵ و موڵکەکانیان، ئەگەر لە تواناادا نەبوو ئەوە بکرێت پێویستە حکومەت دادپەروەرانە قەرەبویان بکاتەوە.

٢- سەبارەت بەو کەسانەی گوێزراونەتەوە بۆ ناوچە و شوێنی دیاریکراو و دەبێت حکومەت بریاریان لە بارەوە بدات بە پێی ماددەی ١٠ قانونی دەستەی باڵای چارەسەرکردنی کێشەکانی موڵکیەتی زەویوزار، بۆ ئەوەی گەرەنتی سەرلەنوێ نیشتەجێکردنیان، یا گەرەنتی وەرگرتنی قەرەبوو لە حکومەت، یا وەرگرتنی زەویوزاری نوێ لە دەوڵەت لە نزیک شوێنی نیشتجێبوونیان لەو پارێزگانەی لێوەی هاتوون، یا وەرگرتنی قەرەبووی تێچووی گەرانەوەیان بۆ ئەو شوێنانە.

٣- سەبارەت بەوانەشی بە مەبەستی ناچارکردنیان بۆ کۆچکردن لە شوێنی نیشتەجێبوونیان لە ناوچە و سەرزەمینەکانی خۆیان و بێبەشکران لە دامەزراندن و هۆیەکانی ژیان، پێویستە حکومەت هانی پەیداکردنی دەرفەتی کاری نوێیان بۆ بدات لەو ناوچە و سەرزەمینانە.

٤- لە بارەی ڕاستکردنەوەی باری نەتەوەییشەوە پێویستە حکومەت هەموو ئەو بریارانەی پەیوەندییان بەم بابەتەوە هەیە هەڵبوەشێنێتەوە و ڕێگە و ماف بە کەسانی زەرەرمەند بدات بەبێ هیچ فشار و ناچارکردنێک ئازادانە بریار لە سەر ناسنامەی نیشتمانی و رەگەزی خۆیان بدەن.

ب) رژێمی پێشوو هەروەها دەستکاری سنووره کارگێری و کاری دیکەشی کردووە بۆ بەدیهێنانی ئامانجی سیاسی، پێویستە لەسەر سەرۆکایەتی و حکومەتی عێراقی قۆناغی گواستنەوە راسپاردەی پێویست پێشکەش بە ئەنجومەنی نیشتمانی بکەن بۆ چارەسەرکردنی ئەو گۆڕانکارییە نادادوەرییانە، ئەگەر سەرۆکایەتی کۆمار نەیتوانی یەکدەنگیی بەدەست بێنێ لە سەر کۆی ئەو راسپاردانە، پێویستە ئەنجومەنی سەرۆکایەتی بە سازان حەکەمێکی بێلایەن دیاری بکات بۆ لێکۆڵینەوە لە سەر پرسەکە و پێکەشکردنی راسپاردەی پێویست، ئەگەر ئەنجومەنی سەرۆکایەتی نەیتوانی لە بارەی دەستنیشانکردنی حەکەمەوە هاورا بێت، ئەوا دەبێت ئەنجومەنی سەرۆکایەتی داوا لە سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان بکات بۆ ئەوەی کەسایەتییەکی نێودەوڵەتی رێزلێنراو دیاری بکات بۆ ئەوەی رۆڵی حەکەم لەم پرسەدا ببینێت.

ج) چارەسەری کۆتایی لە بارەی ناوچە و سەرزەمینە کێشە لەسەرەکان بە کەرکوکیشەوە دوادەخرێت تا تەواوکردنی ئەو رێکارانەی سەرەوە، و ئەنجامدانی سەرژمێرییەکی دادپەروەرانە و شەفافی دانیشتوان و دەنگدان لە سەر دەستووری هەمیشەیی، پێویستە ئەو چارەسەرکردنە بە شێوەیەک ئەنجام بدرێت کە لە گەڵ بنەماکانی دادپەروەریدا هاوئاهەنگ بێت و خواستی دانیشتوانی ئەو ناوچانە لە بەر چاو بگرێت.

پاشکۆی (ج): لیستی ئەو بەڕێزانەی دیمانەیان لەگەڵدا ئەنجام دراوە

ئازاد جەباری: ئەندامی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک
ئاوات محمەد ئەمین: ئەندامی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک
ئیبراهیم خەلیل: ئەندامی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک
ئیدوار ئۆرهان: یاریدەدەری پارێزگای کەرکوک بۆ کاروباری کارگێڕی
ئەحمەد عەزیز: سەرۆکی ژۆری ناوچەدابڕاوەکان
ئەمین شوانی: شارەزا و مێژوناس
ئەیهان کەمال محەمەد: ئەندامی سەرکردایەتی پارتی تورکمەن ئیلی
تۆڕهان ئەلموفتی : ڕاوێژکاری سەرۆک کۆماری عێراقی و وەزیری پێشوو لە حکومەتی عێراق
تەحسین کەهیە: ئەندامی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک
جەلال جەوهەر: ڕێکخەری ژووری حکومەت و پەرلەمانی بزوتنەوەی گۆڕان
حەسەن تۆڕان: ئەندامی ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق/ جێگری سەرۆکی بەرەی تورکمانی
خالد شوانی: وتەبێژی سەرۆک کۆماری عێراق/ ئەندامی پێشوی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک
سامی ڕفعەت بەختی: ئەندامی ئەنجومەنی قەزای داقوق
سدیق کاکەڕەش: ئەندامی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک
سلفانا بۆیە: ئەندامی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک
سەعدی پیرە: ئەندامی مەکتەبی سیاسی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان
شاخەوان عەبدوڵا: ئەندامی ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق
شێخ جەعفەر: ئەندامی مەکتەبی سیاسی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان
عارف قوربانی: ڕۆژنامەنوس و شارەزا
عیماد ئەحمەد: ئەندامی مەکتەبی سیاسی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان
عەبدولرەحمان سدیق: وەزیری پێشوی ژینگە لە بەغدا
عەبدولرەحمان مونشد ئەلعا×: ئەندامی ئەنجومەنی سیاسی عەرەبی
عەدنان قادر زەنگنە: سەرۆکی بەشی زانستە سیاسیەکان/ زانکۆی کەرکوک
عەلی مەهدی سدیق: ئەندامی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک
عەمار ئەلحەکیم: سەرۆکی ئەنجومەنی باڵای ئیسلامی
فازل میرانی: ئەندامی مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان
لەتیف فاتح فەرەج: سەرۆکی ئۆفیسی پەرلەمانی کوردستان/ کەرکوک
محەمەد ئیحسان: سەرۆکی پێشوی دەستەی ناوچەکوردستانیەکانی دەرەوەی هەرێمی کوردستان

محەمەد خەلیل ئەلجبوری: ئەندامی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک
محەمەد کەماڵ: ئەندامی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک
نەجات حوسین: ئەندامی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک
نەجمەدین کەریم: پارێزگاری کەرکوک
نەرمین عوسمان: جێگری سەرۆکی لیژنەی جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠
نەوشیروان موستەفا: ڕیکخەری گشتی بزوتنەوەی گۆڕان
ڕاکان سەعید ئەلجبوری: جێگری پارێزگاری کەرکوک
ڕیاز ساری کەهیە: سەرۆکی پارتی تورکمەن ئیلی

ئینستیتیوتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بۆ توێژینەوە
هەولێر - هەرێمی کوردستان - عێراق

info@meri-k.org | +964(0)662649690

www.meri-k.org | facebook.com/meri.info | twitter.com/meri_info

MERI

ئینستیتیوتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بۆ توێژینەوە

هەولێر- هەرێمی کوردستان - عێراق

info@meri-k.org | +964(0)662649690

facebook.com/meri.info | twitter.com/meri_info

WWW.MERI-K.ORG